Zlatuše Kukánová

Nunciem a internunciem v jedné zemi. Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1939–1946

Čtvrtým a v pořadí posledním nunciem v dějinách meziválečného Československa byl po urovnání druhé diplomatické roztržky od října 1935 až do zániku samostatného státu v březnu 1939 Francesco Saverio Ritter. Přestože se jeho osobě a působení ve středu Evropy věnovalo v poslední době několik autorů,[1] narážíme stále na nezodpovězené otázky nebo nesprávně interpretované odpovědi, především v souvislosti s jeho odchodem z pražské nunciatury v roce 1939, obnovou a úrovní poválečných styků, spojených s postavením papežských nunciů, přiznáním role doyena diplomatického sboru a jeho návratem do Prahy v nižší diplomatické hodnosti.[2] Domnívám se, že i přes absenci dosud nepřístupných vatikánských fondů z doby pontifikátu papeže Pia XII., které mohou upřesnit některá rozhodnutí administrativy Svatého stolce, lze získat většinu odpovědí v domácích dokumentech. Jsou to především prameny úřední povahy z Archivu ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu, Archivu Kanceláře prezidenta republiky a Archivu Národního muzea. Cennou pomůckou

1 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948. Paměti.* ÚSD AV ČR, Praha 1998; HRABOVEC, Emília: Der heilige Stuhl und die böhmischen Ländern 1938–1945. In: ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (eds.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. R. Oldenbourg Verlag, München 2007, s. 99–146; TÁŽ: Der heilige Stuhl und die Tschechoslovakei 1938–1939. In: JÖRG, Zedler (ed.): *Der heilige Stuhl in den internationaler Beziehungen 1870–1939.* Herbert Utz Verlag, München 2010, s. 333–360; TÁŽ: Die Nuntien in der Tschechoslowakei. Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci und Saverio Ritter. In: WOLF, Hubert (ed.): *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich*. Schöningh, Paderborn 2012, s. 190–193; KUKÁNOVÁ, Zlatuše: Od tolerance k nepřátelství. Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem 1945–1950. In: *Semper paratus*, 2014, č. 3. ÚDV, Praha 2014, s. 52–88; ŠMÍD, Marek: Dramatický osud apoštolského nuncia Saveria Rittera v období nesvobody (1938–1945). In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*. Key Publishing – European Society for History of Law, Ostrava – Brno 2014, s. 225–235; TÝŽ: *Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950.* CDK, Brno 2015; KUKÁNOVÁ, Zlatuše: Urovnání československo-vatikánských vztahů a jmenování nového nuncia v roce 1935. In: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, 2015, č. 23/1. Národní archiv, Praha 2015, s. 163–215. Další práce ke vzájemným stykům v širším kontextu aktivit československé diplomacie, postavení ČSR v poválečné Evropě nebo vztahu státu a církve budou citovány dále v textu a poznámkách.

2 Studie, publikovaná v roce 70. výročí navázání československo-vatikánských diplomatických styků, se nevěnuje dalším důsledkům vztahů z doby okupace, jakými byly například otázky obsazení vakantního pražského arcibiskupství a dalších biskupství, postavení slovenského episkopátu za klerofašistického režimu, naplňování modu vivendi s ohledem na poválečnou úpravu jeho pravomoci, a řadě dalších, které by si také zasloužily pozornost.

při sestavování medailonů a životopisů vyšších vatikánských úředníků a diplomatů jsou také internetové zdroje, zejména webová stránka The Hierarchy of the Catholic Church (http://catholic-hierarchy.org.).

Historie diplomatických vztahů do roku 1939

Počátky oficiálních diplomatických styků Československa se Svatým stolcem sahají do přelomu prvního a druhého decenia 20. století.[3] Přestože se Masarykovo a Benešovo Československo nevyvarovalo z pohledu katolické církve různých přehmatů ve vztahu k věřícím a hierarchii, podařilo se nakonec zažehnat dvě vážná nedorozumění s Vatikánem a nastolit konsenzus v oboustranných vztazích. Po úspěšném uzavření první etapy modu vivendi, uspořádání celostátního sjezdu katolíků všech národností žijících v ČSR v létě 1935, který zdaleka nedokázal zastřít dlouhodobě neřešené a přetrvávající národnostní problémy, zejména mezi českým a německým a také mezi slovenským a maďarským obyvatelstvem,[4] po následné normalizaci diplomatických vztahů, nominaci (jmenování) prvního československého kardinála na konci roku 1935[5] a nunciově aktivní účasti při Benešově prosincové prezidentské volbě,[6] nebylo oběma stranám dopřáno příliš dlouhé období nekomplikované spolupráce.

3 DEJMEK, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920–1921). Kroftova vyslanecká mise v Římě. *ČČH*, 1993, roč. 91, č. 2, s. 224–246; TÝŽ: *Kamil Krofta. Diplomatický deník 1919–1922.* Historický ústav, Praha 2009; PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie.* Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2012, s. 13–44.

4 NITTNER, Ernst: Gesamtstaatlicher Katholikentag Prag 1935. Ein fast unbeachtes Jubileum. *Bohemia*, roč. 26, č. 2, s. 333–346; ŠEBEK, Jaroslav: I. celostátní katolický sjezd v roce 1935. Neúspěšný pokus o překonání národnostních bariér mezi českými a německými katolíky v meziválečné ČSR. In: HÁJEK, Jan – KOCIAN, Jiří – ZÍTKO, Milan (eds.): *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Historický ústav AV ČR – ÚSD AV ČR, Praha 2006, s. 233–242; TÝŽ: Politické a národnostní tenze v rámci celostátního katolického sjezdu v Praze 1935. Příklady z českého a sudetoněmeckého katolického prostředí. In: MAREK, Pavel (ed.): *Bílá místa v dějinách Československé strany lidové*. CDKP – Gloria, Olomouc – Rosice 2009, s. 147–159; KUKÁNOVÁ, Zlatuše: Projevy solidarity při pořádání celostátního katolického sjezdu. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007.* CDK Brno, 2008, s. 179–182. Nedůvěra mezi českými a německými katolíky se prohloubila po uzavření účetnictví německé národnostní sekce a prokázání snahy jejího předsednictva využít část získaných peněz k další činnosti německého politického katolicismu.

5 KUKÁNOVÁ, Zlatuše: Kardinálský klobouk pro Karla Kašpara. In: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, 2007, č. 15. Národní archiv, Praha 2007, s. 171–177; TÁŽ: První kardinálský klobouk pro Československo. In: MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba*. CDK, Brno, 2011, s. 361–371.

6 GAJANOVÁ, Alena: *Dvojí tvář. Z historie předmnichovského fašismu.* Naše vojsko, Praha 1962, s. 172–173; BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka*. Obzor, Bratislava 1991, s. 99; KLIMEK, Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Traditio et cultus. Miscelanea Historica Bohemica. Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Karolinum, Praha 1993, s. 219–227; TÝŽ: *Boj o Hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Díl 2., Kdo po Masarykovi?* Panevropa, Praha 1998, kapitoly 21–23; TÝŽ: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIV, Paseka, Praha – Litomyšl 2002, s. 345–384; PEHR, Michal: Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století.* CDK, Brno 2006, s. 327–328.

Ještě předtím, než se zaměříme na nunciovu činnost, je na místě připomenout si některá jeho životopisná data. Saverio Ritter se narodil 24. ledna 1884 v lombardské Chiavenně na švýcarsko-italském pomezí v jazykově smíšené rodině. Na kněze byl vysvěcen v září 1906, studoval v Římě a ve švýcarském Freiburgu (im Üechtland) či Fribourgu, získal doktorát na ambrosiánské akademii v Miláně. Od roku 1918 pracoval v tamní Ambrosiánské knihovně a v ní převzal, po odchodu Achillea Rattiho (pozdějšího papeže Pia XI.) do Říma, většinu funkcí. Ve vatikánském státním sekretariátu působil od roku 1924 a o dva roky později ve vatikánské knihovně. S Prahou se poprvé setkal úředně v roce 1927, když sem byl přidělen jako auditor, tj. sekretář, v době vrcholících jednání před podpisem modu vivendi.[7] Po odchodu z ČSR na začátku třicátých let 20. století vedl bernskou nunciaturu místo tamního nemocného nuncia.

Jeho jméno se poprvé objevilo společně s dalšími neoficiálními kandidáty na uprázdněnou pražskou nunciaturu několik měsíců před oficiální nominací, přestože část politické reprezentace a zejména představitelé politického katolicismu v čele s průmyslníkem a katolickým intelektuálem Janem Jiřím Rücklem a olomouckým arcibiskupem Leopoldem Prečanem preferovali od jara 1935 jeho protikandidáta, dosavadního a prozatímního správce úřadu, Giovanniho Panica, ve snaze ukončit protahující se jednání o modu vivendi a získat na oplátku jeho politickou podporu před letními parlamentními volbami.[8] Pius XI. se nakonec s ohledem na věk, schopnosti, jazykové znalosti a politický vývoj v ideově rozdílných sousedních zemích, ať to bylo nacistické Německo nebo bolševické Rusko, rozhodl pro zkušenějšího a vyzrálejšího Saveria Rittera. Na konci července požádala vatikánská strana oficiálně o udělení agrément, prezident k němu dal souhlas 3. srpna 1935 a o několik dnů později, 11. srpna, byl Ritter vysvěcen v Římě titulárním arcibiskupem z Aeginy.[9] V polovině října přicestoval do Prahy, aby se ujal úřadu. Pověřovací listiny předal tehdy již vážně nemocnému T. G. Masarykovi v Lánech 21. října 1935.

Ritterovými přednostmi měly být především jeho dobrá znalost zdejších poměrů a orientace v německém jazykovém prostředí, které za dané situace považovali papež společně se státním sekretářem Eugeniem Pacellim při monitoringu poměrů mezi českými a německými katolíky v ČSR za rozhodující.[10] Je třeba si uvědomit, že po-

7 DEJMEK, Jindřich: Československo-vatikánská jednání o Modus vivendi 1927–1928. *ČČH*, 1994, roč. 92, č. 2, s. 268–285; TÝŽ: Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem. Část II. (1927–1938). *Sborník archivních prací*, 1998, roč. 48, č. 2, s. 107–208; SUCHÁNEK, Drahomír: Modus vivendi – diplomatická jednání mezi ČSR a Vatikánem. In: *Revue církevního práva*, 2002, roč. 8, č. 3, s. 205–224; HALAS, František X.: Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. Řada společenských věd, 2004, roč. 18, sv. 179, s. 89–100; KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa.* Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc, 2005, s. 67–105; PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: *Československo a Svatý stolec*, s. 170–192; ŠMÍD, Marek: Římské mise Kamila Krofty ve dvacátých letech 20. století. In: RAUCHOVÁ, Jitka – JIROUŠEK, Bohumil (eds.): *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*. *Jihočeský sborník historický*, 2012, roč. 81 – Supplementum 4, s. 102–107.

8 KUKÁNOVÁ, Zlatuše: *Urovnání československo-vatikánských vztahů a jmenování nového nuncia v roce 1935*, s. 187–190.

9 Tamtéž, s. 192–199.

10 ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném*

stupnou změnu poměru Svatého stolce k Československu vyvolaly Benešovy zahraničněpolitické aktivity, zejména uznání Sovětského svazu de iure v létě 1934 a příprava jednání o připojení ČSR k francouzsko-sovětskému paktu, které byly obranným krokem proti stále se zhoršujícímu postavení Československa. Vatikán přehodnotil dosavadní přístup a pokusil se o vstřícnější postoj k Praze v obavě z případné změny československé zahraničněpolitické orientace, jež by mohla vést k vážnému oslabení pozice katolické církve, politického katolicismu i samotných věřících.

Po dvouleté absenci v Československu získal nuncius opět post doyena pražského diplomatického sboru na úkor německého vyslance a rakouského tituláře.[11] Podle mezinárodního práva patřili nunciové do první kategorie diplomatů, tj. vyslanců a velvyslanců, a podle čl. 4 závěrů Vídeňského kongresu z roku 1815 zaujímali první místo v diplomatickém sboru. Prakticky šlo o čestnou funkci, nuncius byl jeho doyenem (děkanem) a mluvčím, vedl jej při slavnostních příležitostech a pronášel krátká blahopřání jménem diplomatického sboru při novoročních setkáních s prezidentem republiky, prezidentových narozeninách nebo u příležitosti říjnového státního svátku. Tuto milou povinnost uplatnil poprvé týden po své nástupní audienci, když znovu navštívil v doprovodu šéfa diplomatického protokolu ministerstva zahraničních věcí (MZV) Ludvíka Strimpla prezidenta T. G. Masaryka na zámku v Lánech 28. října 1935, aby zde tlumočil blahopřání ke vzniku Československa. Doyen kromě toho projednával s protokolem MZV různé záležitosti dalších členů diplomatického sboru, mimo jiné i jejich stížnosti.[12]

Stav před a po 15. březnu 1939

Razantní nástup nacismu ve střední Evropě a vyhlášení samostatného Slovenského státu představovaly rychlý útlum diplomatických aktivit. Přestože se některých otázek československo-vatikánské, respektive slovensko-vatikánské diplomacie dotklo ve svých pamětech několik osobností a z různých pohledů je zpracovali čeští i slovenští historikové, je třeba zopakovat hlavní události a fakta. Některé z nich se negativně promítly do válečných a poválečných rozhodnutí zástupců a představitelů jednajících stran.

Jaké bylo personální obsazení vyslanectví ČSR u Svatého stolce a pražské papežské nunciatury v prvních měsících roku 1939? Československé zájmy ve Vatikánu hájil více než deset let, tedy od zažehnání první vážnější diplomatické kolize (tzv. Mar-

Československu. CDK, Brno 2006, s. 247–261; TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918–1938. In: FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus 1848–2005*. CDK, Brno 2008, s. 283–289.

11 Po odchodu nuncia Pietra Ciriaciho z Prahy na podzim 1933 přešlo toto právo na nejdéle „sloužícího" diplomata – německého vyslance Waltera Kocha (vyslancem od října 1921), po něm následoval rakouský diplomat Ferdinand Marek (v ČSR od prosince 1918 zmocněncem rakouské vlády, od ledna 1920 jako chargé d'affaires, vyslancem od dubna 1922).

12 KUKÁNOVÁ, Zlatuše: *Od tolerance k nepřátelství*, s. 66. Otázka projednávání stížností se pro doyena stala aktuální až po únoru 1948. Na podzim toho roku řešil doyen pražského diplomatického sboru francouzský velvyslanec Maurice Dejean otázku propuštění neprávem zatčeného zřízence internunciatury J. Schwambergera.

maggiho aféry z roku 1925) a podpisu modu vivendi v roce 1928, zkušený diplomat JUDr. Vladimír Radimský.[13] Jeho vatikánským protějškem v Praze byl po urovnání diplomatické roztržky z roku 1933 (tzv. Ciriaciho aféry) nuncius Saverio Ritter. Legačním radou československého vyslanectví byl od ledna 1933 JUDr. Bohumil Messány,[14] jehož přeložení do Prahy původně plánovalo MZV na konec kalendářního roku 1938.[15] Přestože byl mezi československými diplomaty více než desetiletý věkový rozdíl, spojovalo je rodné Kolínsko, studium na reálném gymnáziu v Kolíně a na právnické fakultě.

V době tzv. druhé republiky a nástupu Františka Chvalkovského na post ministra zahraničních věcí 4. října 1938, po odstoupení dosavadního ministra dr. Kamila Krofty, došlo k cílené destabilizaci zahraniční služby, která se projevila personálními čistkami především v řadách dlouholetých Benešových opor, postupnou obměnou vyslanců a generálních konzulů a uzavřením několika úřadů.[16] Tyto kroky fatálním způsobem postihly československé diplomaty v zahraničí, řada z nich se připravovala na nečekané střídání a návrat do Prahy, a proto svěřila správu prozatímně svým zástupcům. Programově promyšlené „zeštíhlení" diplomacie přispělo o několik měsíců později k hladšímu předání zastupitelských úřadů do německé správy. Přestože Messányho přeložení plánovalo ještě „Kroftovo" ministerstvo, rozhodl se vyslanec Radimský požádat o jeho odklad. Přitom argumentoval změnou úkolů v závislosti na vývoji politických událostí (především změnu diecézních hranic) a snaze udržet Vatikán na straně Československa, při níž bude potřeba rozvíjet dosavadní osobní kontakty *s vedoucími osobnostmi kuriálními i zástupci vatikánského tisku.*[17] Radimského správné zdůvodnění našlo potřebnou odezvu v Černínském paláci, a tak se podařilo udržet zapracovaného diplomata u Svatého stolce.[18]

Po podpisu kapitulačního dokumentu Emilem Háchou v Berlíně 14. března 1939,[19] vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a po ztrátě mezinárodněprávní sub-

13 Vladimír Radimský (1880–1977), jeden z mála diplomatů z doby monarchie (konzulární úřady v Bombaji, Smyrně, Teheránu, Craiově, Cařihradu a Bělehradu 1904–1914). Od ledna 1919 v československé diplomacii, první oficiální diplomatický zástupce v Polsku 1919–1920, první vyslanec ve Švédsku 1920–1927, přednosta osobního oddělení prezidia MZV 1927–1928. Vyslancem ve Vatikánu byl od 9. 6. 1928. Pocházel z intelektuální rodiny, jeho bratr Václav (1867–1946), uznávaný představitel českého a francouzského impresionismu, žil a tvořil část života ve Francii. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Academia, Praha 2013, s. 202.

14 *Archiv ministerstva zahraničních věcí* (dále jen AMZV), f. Osobní spisy (dále jen OS), 1945–1992, k. 606, JUDr. B. Messány (1891–1965), přeložen 1. 1. 1933 jako legační rada k vyslanectví u Sv. stolce.

15 Tamtéž, rozklad V. Radimského k Messányho přeložení, č. j. 275/dův./38 z 12. 10. 1938.

16 V říjnu 1938 mělo Československo 36 vyslanectví a 50 konzulátů a generálních konzulátů a plánovalo se otevření dalších, například na Kubě nebo v Afghánistánu, k tomu však nedošlo. Naopak se do února 1939 připravilo uzavření několika „zavedených" vyslanectví (v Albánii) nebo nedlouho předtím zřízených úřadů (v Alžíru, Peru a Venezuele). DEJMEK, Jindřich: *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Academia, Praha 2012, s. 74.

17 *AMZV*, f. OS, 1945–1992, k. 606, B. Messány, rozklad V. Radimského k Messányho přeložení, č. j. 275/dův./38 z 12. 10. 1938.

18 Tamtéž. Podle kancelářské poznámky na spisu z 19. 10. 1938 bylo přeložení odloženo.

19 Dokument, jímž se vkládal osud národa do rukou Adolfa Hitlera, podepsal s Háchou i ministr Chvalkovský.

jektivity přešly zahraničněpolitické záležitosti tohoto zvláštního „autonomního útvaru" na Auswärtiges Amt (tj. Zahraniční úřad) v Berlíně a na německé diplomaty. Vláda na zasedání v noci ze 14. na 15. března mimo jiné rozhodla o zrušení ministerstva zahraničních věcí a ukončení činnosti zastupitelských úřadů v zahraničí. Dne 16. března v 18.30 hodin byl všem vyslanectvím a konzulátům s diplomatickou agendou rozeslán Chvalkovského telegram s výzvou respektovat rozhodnutí, předat veškeré spisy, řídit se instrukcemi a příkazy německých diplomatických misí v dané zemi.[20] Následovala instrukce, podle níž měli vyslanci a většina konzulů notifikovat, tj. sdělit oficiálně diplomatickou nótou, tamní vládě odchod z funkce „jakožto českého zastoupení".

Vladimíra Radimského nezastihla výzva ministra Chvalkovského k vydání zastupitelského úřadu včetně spisového materiálu zcela nepřipraveného, protože mu bylo vzhledem k věku s předstihem avizováno přeložení do výslužby.[21] Přestože politický vývoj spěl k rychlému zániku samostatné republiky a vyslanci se podařilo včas zlikvidovat (tj. spálit) personálie, šifrový materiál, politický archiv vyslanectví včetně podacího protokolu a na úřadu ponechat jen bezvýznamné spisy, nevyhnul se stejně jako většina diplomatických kolegů bývalého Československa v celém světě rozčarování z dalšího vývoje. Také on stál před profesně i lidsky těžkým rozhodnutím, zda má uposlechnout instrukce z Prahy, vydat úřad do rukou německého vyslance u Svatého stolce Diega von Bergen[22] nebo se jej pokusit udržet s pomocí personálu co nejdéle, jak se podařilo přibližně třetině úřadů, které se postupně zapojily do zahraničního odboje za obnovu Československa. V tomto případě byl vyslanec zbytečně iniciativní, protože úřad byl předán ještě před přijetím výzvy od ministra Chvalkovského.[23]

Radimského žádost o poskytnutí azylu pro diplomatický personál a nepřijetí budoucího „slovenského vyslance" se nesetkaly při audienci u nového státního sekretáře s pochopením.[24] V poválečné Messányho a Radimského výpovědi pro MZV[25] byla

20 NĚMEČEK, Jan: Československá diplomacie po 15. březnu 1939. In: NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – ŠŤOVÍČEK, Ivan (eds.): *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940 (16. březen 1939 – 15. červen 1940). Dokumenty československé zahraniční politiky. Řada B, sv. 1 (1939–1940)*. Ústav mezinárodních vztahů – Karolinum, Praha 2002, s. 7; TÝŽ: *Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady.* Academia, Praha 2008. Pro berlínské úředníky to nebylo novum, k podobné situaci došlo po anšlusu Rakouska v březnu 1938, kdy bylo stejným způsobem převzato rakouské vyslanectví u Svatého stolce a vídeňská nunciatura přešla pod jurisdikci berlínského nuncia.

21 *AMZV*, f. OS, 1918–1939, k. 33, V. Radimský, č. j. 4.594/I-2-39 z 9. 1. 1939, k přeložení do trvalé výslužby mělo dojít k 30. 4. 1939.

22 Carl Ludwig Diego von Bergen (1872–1944), právník z rodiny bývalého konzula Wernera von Bergen. V diplomatických službách od roku 1895, vyslanec Pruského království ve Vatikánu 1906–1911, vedoucí politického oddělení 1917–1919, první vyslanec Německa ve Vatikánu 1920–1943. HÜRTER, Johannes – KRÖGER, Martin – MESSERSCHMIDT, Rolf – SCHEIDEMANN, Christiane (eds.): *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. Band 1 (A–F)*. F. Schöningh, Paderborn 2000.

23 NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 255.

24 Novým státním sekretářem se po právě zvoleném E. Pacellim (papežem Piem XII.) stal dlouholetý nuncius ve Francii, kardinál Luigi Maglione (1877–1944). I přes jeho nominaci si papež ponechal část agendy.

25 NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 242–246. Zveřejňuje téměř celý text tzv. Aid-memoiru V. Radimského pro E. Beneše z roku 1945, doplněný o zápis výpovědi B. Messányho z 2. 12. 1946 (s. 247–248).

označena za slyšení na rozloučenou. Další setkání s kardinálem, státním sekretářem Maglionem s podobným obsahem jednání, při kterém se vyslanec snažil řešit stejné otázky, proběhlo pouze na soukromé úrovni. Vatikánská strana se však kromě projevu sympatií a zájmu vyhýbala závaznějšímu vyjádření. Naopak urychleně zprostředkovala u papeže audienci na rozloučenou a vyslala tak jasný signál k ukončení vyslancovy činnosti a pobytu u Svatého stolce. Budova vyslanectví na Via Mercadante 28 na území Říma byla mezitím obklíčena karabiniéry a její pracovníci se ocitli pod bedlivým dozorem italské tajné policie. Členové diplomatické mise se stali soukromníky bez práva vatikánského azylu, protože si vatikánská administrativa pro nedostatek objektivních informací vyložila dosavadní kroky Háchy a Chvalkovského jako dobrovolnou žádost o ochranu protektorátu Říší a nechala se ukolébat v části Evropy panujícím názorem, že obětováním Československa byl zachráněn evropský mír. Navíc nemohla a ani nechtěla riskovat konflikt se silným nacistickým Německem a jeho věrným spojencem Itálií, aniž by tušila, jaký osud čeká později papeže a další obyvatele Vatikánského státu. Svatý stolec v té době řešil otázky spojené s únorovým úmrtím a pohřbem Pia XI., konkláve, volbou a korunovací nového papeže Pia XII., s ní souvisejícími změnami ve státním sekretariátu a v neposlední řadě s přítomností mnoha zahraničních delegací a hostů. Lze souhlasit s konstatováním historika Jana Němečka,[26] že za dané situace se vysocí vatikánští úředníci mohli stěží kvalifikovaně vyjádřit k aktuálnímu vývoji ve střední Evropě.

Bez politické a diplomatické podpory a potřebného ekonomického zázemí bylo setrvání V. Radimského a B. Messányho s rodinami ve Vatikánu a proněmecky orientované Itálii nadále nemyslitelné. Potvrzuje to i sám Messány, který o šest let později při „reaktivaci" ve svém životopise pro MZV v květnu 1945 popsal situaci diplomatů bývalého Československa po březnových událostech: *Byli jsme již po dva měsíce bez bankovního spojení s Prahou a nemohli jsme zaplatiti ani nájemné. V této neudržitelné situaci, kdy italské úřady naléhaly na náš odjezd do Prahy, obrátili jsme se dotazem na naše vyslanectví v Paříži, zda se můžeme pokusiti o cestu do Paříže a zda nám k tomu budou poskytnuty nejnutnější finanční prostředky. Podotýkám, že jsme byli hlídáni fašistickými orgány a výslovně nám bylo řečeno, že nám bude „usnadněn" pouze návrat do Prahy.*[27] Z Paříže došla negativní reakce včetně varování před cestou do Francie, a proto se oba diplomaté po měsíčním vyčkávání rozhodli pro návrat do Prahy. Zatímco vyslanec byl k 30. 4. 1939 penzionován, Messány byl v létě 1939 převeden z MZV v likvidaci na ministerstvo školství, kde mohl uplatňovat dosavadní zkušenosti jako referent církevního oddělení a dle omezených možností pomáhat ve ztížených protektorátních podmínkách všem církvím.[28] Část inventáře převzalo německé vyslanectví, další kusy byly vráceny do Prahy společně s inventářem bývalého československého vyslanectví v Římě a zbytek byl prodán.[29]

26 Tamtéž, s. 249.

27 *AMZV*, f. OS, 1918–1992, k. 606, B. Messány, Curriculum vitae B. Messányho z 19. 5. 1945.

28 Tamtéž, Messányho vyjádření k činnosti za války pro předsedu zvláštní očistné komise při MZV dr. A. Plachého z 27. 11. 1946. Messány udržoval styky s pravoslavným biskupem Gorazdem a snažil se pomáhat internovaným duchovním v Zásmukách. Za tuto činnost byl několikrát vyslýchán Gestapem a v roce 1944 přeložen z církevního oddělení.

29 *AMZV*, f. Protektorát, 1939–1945, k. 56. MZV v likvidaci a německé vyslanectví v Římě ještě několik let

Pražská nunciatura a okupace

Vraťme se k poměrům na pražské nunciatuře na přelomu let 1938 a 1939. Zatímco nuncius Ritter měl z dosavadního působení v Československu dostatek zkušeností a absolvoval bezpočet setkání s politickou reprezentací, hierarchií, venkovskými faráři i prostými farníky, jeho dvaatřicetiletý spolupracovník Rafaele Forni, kterého předcházela pověst jednoho z nejschopnějších z vatikánského „diplomatického dorostu“,[30] byl přidělen jako sekretář k pražské nunciatuře teprve na podzim 1938. Pocházel z italsky hovořící části Švýcarska, narodil se 24. května 1906 ve Villa Bedretto v kantonu Ticino. Pro další kariéru byl jazykově velice dobře vybaven, kromě italštiny ovládal francouzštinu, němčinu a angličtinu. Nejprve absolvoval lyceum v Luganu, potom vystudoval filozofii a teologii na katolických univerzitách v Miláně, švýcarském Freiburgu a Římě, kde absolvoval kanonické právo na Lateránské univerzitě a prestižní papežskou diplomatickou akademii (Academia dei Nobili Ecclesiastici). Po vysvěcení na kněze 29. července 1934 působil v letech 1934–1935 jako profesor politických dějin na seminárním lyceu v Luganu a v letech 1935–1937 jako církevní poradce studentů na univerzitě v Miláně.[31] První Forniho diplomatickou „štací“ se tedy stala Praha a postupně se rozpadající meziválečné Československo.

Z dochované korespondence mezi Prahou a Svatým stolcem se můžeme poměrně podrobně seznámit s Ritterovými postřehy, obavami a hodnoceními aktuálního dění v souvislosti se změnou politiky sousedního Německa, mnichovským diktátem a odstoupením Sudet, které se samozřejmě promítly do života dosud ustálené organizace katolické církve.[32] Svatý stolec musel reagovat na novou situaci v Československu, protože bylo potřeba vyřešit otázku církevního školství a odchod německých bohoslovců z kolejí a seminářů, správu diecézí, které se náhle ocitly mimo území republiky, a s ní úzce související úpravu diecézních hranic. Na konci roku 1938 navštívila Svatý stolec většina hierarchie u příležitosti pravidelných návštěv „ad limina“[33] a jednala o nastalých problémech s Piem XI., státním sekretářem E. Pacellim a některými úředníky státního sekretariátu zasvěcenými po dlouholeté práci do československé problematiky.[34] Dalším informačním zdrojem byla berlínská nunciatura, která si od poloviny roku 1938 pravidelně všímala politického vývoje v sousední zemi.[35]

po uzavření zastupitelského úřadu u Svatého stolce řešily otázku deponování a převozu šesti obrazů.

30 *AMZV*, f. Diplomatický protokol (dále jen DP), 1918–1939, k. 22a, nóta nunciatury šéfovi diplomatického protokolu č. 18896 z 1. 9. 1938 oznamující odchod auditora Giuseppe Burzia, jeho jmenování v hodnosti chargé ďaffaires na nunciaturu v litevském Kaunasu a jeho vystřídání R. Fornim.

31 Tamtéž, sdělení chargé ďaffaires u Sv. stolce B. Messányho MZV o přidělení R. Forniho pražské nunciatuře, č. j. 203/dův/38 z 1. 8. 1938. *AMZV*, f. Politické zprávy (dále jen PZ), Vatikán, 1938, periodická zpráva za 3. čtvrtletí 1938, č. j. 274/dův./1938 z 12. 10. 1938, s. 9.

32 Kromě domácích pramenů srov. především v pozn. 1 citované práce E. Hrabovec a M. Šmída.

33 Ad limina apostolorum (k prahům apoštolů) je pravidelné setkání diecézních biskupů s papežem přibližně jednou za pět let, při němž je kromě návštěvy hrobů sv. Petra a Pavla podávána zpráva o stavu spravované diecéze.

34 ŠMÍD, Marek: *Apoštolský nuncius v Praze*, s. 378–379.

35 HRABOVEC, Emília: *Der heilige Stuhl und die böhmischen Ländern 1938–1945*; TÁŽ: *Der heilige Stuhl und die Tschechoslovakei 1938–1939* a internetová edice zpráv německého nuncia C. Orseniga *Berichte des Aposto-*

Naopak zatím neznáme názory a pocity papežovy „prodloužené ruky" z počátečních týdnů roku 1939, tak bohatých na nové události. Přesto lze v dochovaných domácích pramenech rekonstruovat některé aktivity pražské nunciatury od ledna do března 1939. O Ritterově pobytu v Praze v prvních týdnech roku 1939 máme minimum zpráv, protože podle oznámení R. Forniho šéfovi diplomatického protokolu MZV z 3. ledna 1939 odjel nuncius na zdravotní dovolenou a převzal vedení úřadu jako chargé ďaffaires ad interim (a. i.), tedy rezidentní chargé ďaffaires.[36] Jemu také připadl v únoru 1939 smutný úkol podat arcibiskupu Karlu Kašparovi zprávu o úmrtí Pia XI. a být nápomocen při organizaci jeho cesty na pohřeb do Říma.[37] Nunciovu tehdejší nepřítomnost v Praze potvrzuje záznam o krocích Hradu po papežově smrti. Za kancelář prezidenta Háchy osobně kondoloval Mons. Fornimu na nunciatuře ve Voršilské ulici dne 10. února 1939 dr. Augustín Popelka a vyslovení soustrasti S. Ritterovi bylo odloženo až na dobu po jeho návratu do Prahy.[38]

V odborné literatuře se uvádí, že nacistické orgány znemožnily nunciovi v dubnu 1939 další setrvání v Praze,[39] poté co správu nunciatury převzal 23. března 1939[40] berlínský nuncius C. Orsenigo[41], a S. Ritter po odchodu z Prahy působil nějakou dobu v Římě a převážnou část války se zdržoval v soukromém sídle v Miláně.[42] Jedinou úřední zmínku o Ritterově osudu v prvních měsících roku 1939 najdeme ve svodné informaci k otázce obnovení diplomatických styků ze září 1945.[43] Podle ní odjel koncem ledna 1939 (srovnej s výše uvedeným) na dovolenou do Švýcarska a potom do Itálie, po 15. březnu se chtěl do Prahy vrátit, ale Němci mu to nedovolili. Tato fakta lze částečně ověřit v dosud nevyužitých domácích pramenech, i když bývalý nuncius omezil veškerý písemný styk s hierarchií na minimum ve snaze eliminovat případnou konfrontaci s nacistickým represivním aparátem. Jeho pobyt v Miláně na jaře 1939

lischen Nuntius Cesare Orsenigo aus Deutschland 1930 bis 1939, dostupná na http://dhi-roma.it/orsenigo.html (citováno k 16. 3. 2016).

36 *AMZV*, f. DP, 1918–1939, k. 22a, nóta nunciatury č. 19162 z 3. 1. 1939. Za revizi překladu francouzského textu děkuji D. Státníkovi.

37 *NA*, f. Archiv pražského arcibiskupství-ordinariát, pracovně označován „Beran" (dále APA-ord.), sign. 517-4-6, s. 60, nóta R. Forniho K. Kašparovi, z 13. 2. 1939.

38 *Archiv Kanceláře prezidenta republiky* (dále jen AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky, Nástupní audience, k. 391, inv. č. 1974, záznam KPR k úmrtí Pia XI. D 435/39 z 10. 2. 1939.

39 *Archiv národního muzea* (dále jen ANM), f. Eduard Jelen, k. 2B, nevydaný rukopis E. Jelena *Československo a Vatikán za první republiky*, s. 419; MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 38; HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán.* CDK, Brno, 2004, s. 583; HRABOVEC, Emília: *Der heilige Stuhl und die böhmischen Ländern 1938–1945*, s. 138; ŠMÍD, Marek: *Apoštolský nuncius v Praze*, s. 400.

40 HRABOVEC, Emília: *Der heilige Stuhl und die böhmischen Ländern 1938–1945*, s. 138.

41 Cesare Orsenigo (1873–1946) absolvoval seminář v Miláně, vysvěcen v roce 1896, v diplomatických službách Svatého stolce od roku 1922, nunciem v Nizozemí 1922–1925, Maďarsku 1925–1930, Německu 1930–1945. Proti papežově vůli opustil v únoru 1945 nunciaturu v Berlíně a přenesl její sídlo do Eichstättu, tam zemřel.

42 HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*, s. 572; ŠMÍD, Marek: *Dramatický osud apoštolského nuncia Saveria Rittera v období nesvobody (1938–1945)*, s. 229; TÝŽ: *Apoštolský nuncius v Praze*, s. 384 a 403.

43 *AMZV*, f. Generální sekretariát – Žourek (dále jen GS-Žourek), 1945–1954, k. 1, otázka obnovení diplomatických styků mezi RČS a Vatikánem, č. j. 16.594/II-5/45 z 2. 9. 1945, s. 4. Autorem informace je A. Maixner.

potvrzuje dlouhý dojemný dopis na rozloučenou pražskému arcibiskupu, metropolitní kapitule, duchovenstvu a celé arcidiecézi z května 1939 a primasova podobně laděná odpověď z června téhož roku.[44] Kromě toho se zachovaly Ritterovy telegramy vážně nemocnému K. Kašparovi z prosince 1939 a blahopřání k arcibiskupovým sedmdesátinám z poloviny května 1940, odeslané opět z Milána.[45]

Po obsazení Prahy zůstal Mons. Forni na nunciatuře a hned následující den 16. března 1939, navštívil ministerského úředníka a bývalého legačního radu ve Vatikánu dr. Edvarda Jelena,[46] jak vyplývá z úředního zápisu o necelých devět let později, *aby, jak řekl, tlumočil svou bolest nad tím, co se den před tím stalo, a zároveň svou naději i přesvědčení, že 15. březen 1939 bude zase v plném rozsahu odčiněn*.[47] R. Forni se údajně stal prvním vatikánským diplomatem, který se začal brzy po příchodu do Prahy učit česky, a cíleně tak zahájil přípravu na kariéru ve střední Evropě. Za okupace vedl nunciaturu až do jejího nuceného uzavření jako Ritterův zástupce ve funkci chargé ďaffaires. Po přeložení do Berlína zajížděl pravidelně na několik dnů v týdnu do Prahy a dle možností udržoval kontakt s církevními kruhy v protektorátu a zprostředkovával přenos potřebných informací mezi Prahou a Vatikánem. Na stálé naléhání německých úřadů a především z podnětu K. H. Franka se musel, po formálním přeložení, odebrat na nunciaturu do Berlína, vedenou zkušeným vatikánským diplomatem nunciem Cesarem Orsenigem. Přes vážné obtíže s berlínskými Němci udržoval energický R. Forni pravidelný kontakt s pražským arcibiskupem Karlem Kašparem,[48] episkopátem a dalšími duchovními. Plnil úlohu spojky protektorátní hierarchie se Svatým stolcem a také přinášel potřebné povzbuzení od papeže a aktuální politické informace.[49] Úmrtími, stářím a nemocemi oslabený episkopát, reprezentovaný od

44 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-4-5, fol. 43–45, dopis S. Rittera K. Kašparovi z 25. 5. 1939, zde je uvedena přesná Ritterova milánská adresa: Piazza Borromeo 10; tamtéž, fol. 41–42, Kašparova odpověď Ritterovi z 18. 6. 1939.

45 Tamtéž, sign. 517-5-2, Ritterův telegram K. Kašparovi z 3. 12. 1939, s. 33 a sign. 517-6-3, Ritterův blahopřejný telegram z 15. 5. 1940, s. 7.

46 Eduard Jelen (1891–1968), absolvent práv, na MZV působil od roku 1920, od léta 1925 do léta 1928 legační rada ve Vatikánu, po tzv. Marmaggiho aféře vedl vyslanectví po odvolání vyslance V. Palliera a účinně se angažoval při Kroftových vyjednáváních v roce 1927. Vyslancem v Portugalsku 1935–1937 do přerušení diplomatických styků. Po likvidaci MZV převeden v létě 1939 do KPR. Od listopadu 1945 na MZV vedoucím církevního oddělení II. politické sekce. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 103–104.

47 *AMZV*, f. Teritoriální odbor – obyčejná spisovna (dále jen TO-O), 1945–1959, Vatikán, k. 10, složka Diplomatický sbor cizí v ČSR, záznam dr. E. Jelena k návrhu vyznamenání pro R. Forniho, č. j. 27273/1948 z 2. 2. 1948, s. 1.

48 Kontakty přerušila až Kašparova smrt 21. 4. 1941. Pohřebních obřadů ve svatovítské katedrále se zúčastnili C. Orsenigo společně s R. Fornim.

49 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán, k. 10, č. 16028/45-II/5 z 30. 7. 1945 záznam o rozhovoru A. Maixnera s dr. Šofferlem z 21. 7. 1945; kopie uložena v *AMZV*, f. Sekretariát ministra – trezorové spisy (dále jen SM-T), Clementis, 1945–1964, k. 3, složka Vatikán; Též v *ANM*, f. Eduard Jelen, k. 9, složka obnovení diplomatických styků. Poprvé cituje VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.* Zvon, Praha 1990, s. 62. Citaci přebírá většina autorů, aniž by znali originál. Při jedné z posledních schůzek s hradeckým biskupem Mořicem Píchou, jednou z výrazných osobností českého episkopátu, vyzdvihl Forni Benešovu oblibu a postavení v zahraničí.

Kašparovy smrti generálním vikářem Bohumilem Opatrným,[50] vyřizoval běžné záležitosti s berlínským nunciem nebo příslušným říšským ministerstvem.

Údajným důvodem definitivního zákazu Forniho cest do Prahy a uzavření nunciatury byl nepovolený a nekontrolovatelný převoz financí.[51] Lze předpokládat, že šlo o záminku a odvetné opatření nacistů, protože Mons. Fornimu byly v Praze vypláceny různé částky za udělení papežských řádů, vyznamenání a různých povolení.[52] Jeho „pendlování" mezi Prahou a Berlínem, přenos zpráv mezi oběma hlavními městy a Svatým stolcem, doložené až po válce jediným svědkem, lze ověřit v dochované korespondenci z let 1940–1942, datované v Praze a v Německu.

Budova pražské nunciatury byla i po obsazení Prahy nadále majetkem Svatého stolce. Po definitivním přeložení sekretáře R. Forniho poukazovala berlínská nunciatura pravidelně až do léta 1944 obnos na údržbu objektu ve Voršilské ulici prostřednictvím Živnostenské banky správci Josefu Schwambergerovi. Situace se zkomplikovala po jeho odchodu z Prahy,[53] a proto bylo třeba najít náhradní řešení k vyplácení financí jeho manželce trvale se zdržující v budově.[54] Svatý stolec se v letech 1943 a 1944 snažil využívat volné prostory k dočasnému ubytování řádových sester z bombardovaných oblastí, což naráželo na různé obtíže.[55]

Diplomatické styky Vatikánu se Slovenskem

Bezprostředně po vyhlášení samostatného Slovenského státu, tedy ještě 14. března 1939, informoval slovenský ministr zahraničí Ferdinand Ďurčanský vatikánský státní sekretariát o jeho vzniku a složení vlády. Reakce Vatikánu z 25. března s potvrzením přijetí slovenské nóty byla považována za datum navázání diplomatických styků Slovenska se Svatým stolcem.[56] Ať už Svatý stolec vedly k tomuto rychlému a mimořádně vstřícnému kroku jakékoliv pohnutky, brzy se ukázalo, že jeho diplomaty

50 Bohumil Opatrný (1880–1964), vysvěcen v roce 1905, poté kaplan v Rokycanech a u sv. Mikuláše v Praze, Slaném, Plzni a na Královských Vinohradech, středoškolský profesor náboženství a překladatel náboženské literatury, kanovník (1928) a konzistorní kancléř. V čele arcidiecéze od 22. 4. 1941 do 11. 11. 1946, tj. do nominace Josefa Berana. PETERA, Václav: Géniové církve a vlasti – viz http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=650 (citováno k 18. 4. 2016).

51 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán, k. 10, č. 16028/45-II/5 z 30. 7. 1945 záznam o rozhovoru A. Maixnera s dr. Šofferlem z 21. 7. 1945.

52 Srov. *NA*, f. APA-ord., sign. 517-6-6 a 517-5-3. Kromě berlínské nunciatury byli prostředníkem v jednání episkopátu se Svatým stolcem také rektor a vicerektor bohoslovecké koleje Nepomucenum v Římě, fungující za války díky vatikánské finanční podpoře, když čeští a moravští studenti zůstali na dlouhou dobu v italském hlavním městě bez možnosti návratu domů.

53 J. Schwambergerovi, pocházejícímu z Vimperku, hrozilo uvěznění za odmítnutí nastoupit k německé lidové domobraně, Volkssturmu. Poté, co selhala argumentace, že je jako majordomus nunciatury zaměstnancem Svatého stolce, opustil Prahu a ukrýval se. Přesto neunikl zatčení a uvěznění.

54 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-8-3, fol. 97–99, na žádost berlínské nunciatury z října 1944 byly peníze poukázány kapitulnímu vikáři Opatrnému a ten zajistil vyplacení určené osobě.

55 Tamtéž, fol. 20, 52–53, 96, korespondence mezi C. Orsenigem a B. Opatrným z července 1943 – října 1944.

56 PETRUF, Pavol: *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939–1945 (náčrt problematiky)*. Historický ústav SAV, Bratislava 2011, s. 178. Zde uveřejněn text slovenské i vatikánské nóty. Reprofoto vatikánské nóty č. 1251/39 z 25. 3. 1939 s podpisem kardinála L. Maglionea v příloze na s. 319.

nečeká v bratislavských politických kruzích podobné přijetí. S dostatečným časovým odstupem musíme objektivně konstatovat, že se jistých pochybení nevyvarovaly obě strany. Slovenské reprezentaci jistě lahodilo červnové oznámení o nominaci nuncia, to však po zveřejnění jména okamžitě vystřídalo značné rozladění. Nunciem se neměl překvapivě stát nikdo jiný než bývalý pražský nuncius S. Ritter, kterému měl sekundovat jeho dosavadní zástupce ve Voršilské ulici R. Forni. V Bratislavě tento krok vyvolal nevhodnou připomínku společného státu Čechů a Slováků s jistou pochybností o stabilitě politických poměrů na Slovensku. Tomu také odpovídalo rezervované až chladné Ritterovo přijetí po jeho příjezdu.[57] Dne 20. června 1939 došlo k nunciovu setkání s ministrem zahraničí Ďurčanským,[58] a protože se S. Ritter nedočkal přijetí u předsedy vlády, odcestoval po několika dnech bez rozloučení z Bratislavy i s Mons. R. Fornim.[59] Místo nuncia na Slovensku tedy zůstalo neobsazené.[60]

Cesta slovenského diplomata a jeho akreditace ve Vatikánu byla o poznání jednodušší. Na začátku června 1939 bylo uděleno agrément vyslanci Karolu Sidorovi,[61] pro něhož to fakticky byl odsun ze slovenské politické scény, a po něm následovala 7. července nástupní audience u papeže a předání pověřovacích listin.[62] Teprve po upevnění mezinárodního postavení Slovenska na jaře 1940 mohlo dojít ke změně ve vzájemných stycích a „oživení" myšlenky příjezdu zástupce Vatikánu. Státní sekretariát dal slovenské vládě jasně na srozuměnou nesouhlas s jejím přístupem k S. Ritterovi a vyslal na začátku léta 1940 do Bratislavy Giuseppe Burzia v nižší diplomatické hodnosti chargé ďaffaires.[63] Dne 9. a 10. června 1940 byl přijat na slovenském MZV nejprve na diplomatickém protokolu a další den ministrem. Pár dní nato se také setkal s předsedou vlády a 14. června s prezidentem J. Tisem. G. Burzio zdánlivě nepřicházel do cizího prostředí. Měl takřka čerstvé zkušenosti z předchozí pražské spolupráce s nunciem S. Ritterem v letech 1935–1938, nastoupil jako sekretář nunciatury několik týdnů po Ritterově příjezdu do ČSR. Zatímco se Burziovo působení a veřejná vystoupení na Slovensku omezovaly z větší části na setkání s hierarchií

57 S. Ritter přicestoval do Bratislavy v doprovodu R. Forniho 18. 6. 1939.

58 KAMENEC, Ivan – PREČAN, Vilém – ŠKORVÁNEK, Stanislav (eds.): *Vatikán a Slovenská republika (1939–1945). Dokumenty*. Slovac Academic Press, Bratislava 1992, s. 24–25.

59 ŠMÍD, Marek: *Apoštolský nuncius v Praze*, s. 400, R. Forni údajně absolvoval v dubnu 1939 informativní cestu na Slovensko, kde se setkal s tamním episkopátem.

60 LETZ, Róbert: Pius XII. a Slováci v rokoch 1939–1945. In: DOBROTKOVÁ, Marta – KOHÚTOVÁ, Mária (eds.): *Slovensko a Svätá stolica*. Slovenský historický ústav v Ríme – Trnavská univerzita v Trnave, Trnava 2008, s. 278–279.

61 KAMENEC, Ivan – PREČAN, Vilém – ŠKORVÁNEK, Stanislav (eds.): *Vatikán a Slovenská republika (1939–1945)*, s. 22.

62 Tamtéž, s. 27–28. K počátkům působení ve Vatikánu SIDOR, Karol: *Vatikánsky denník I. (Od 17. júna 1939 do 11. júla 1940)*. ÚPN, Bratislava 2011 a TÝŽ: *Vatikánsky denník II. (Od 12. júla 1940 do 31. decembra 1941)*. ÚPN, Bratislava 2012.

63 *AMZV*, f. DP, 1918–1939, k. 22a, V. Radimský MZV, č. j. 270/dův/35 z 26. 11. 1935 o Burziově přidělení pražské nunciatuře. Giuseppe Burzio (1901–1966), vysvěcen v Turíně v roce 1924, absolvent teologie v Turíně, papežského Athenea a diplomatické akademie v Římě, doktor teologie, civilního a kanonického práva. Od listopadu 1928 ve vatikánském státním sekretariátu, od června 1929 sekretář nunciatury v Limě. V listopadu 1935 přidělen jako sekretář k pražské nunciatuře, na podzim 1938 odešel do litevského Kaunasu v hodnosti chargé ďaffaires.

a věřícími,[64] vyvíjel K. Sidor v Římě v letech 1943–1945 značně naivní diplomatické aktivity, směřující od prvotního projektu federací různých států k závěrečnému zajištění slovenské neutrality.[65] Ústřední myšlenkou těchto kroků bylo zachování slovenské samostatnosti – bez ohledu na politický vývoj v Evropě, postupné oslabování německého vlivu a postoj mocností k československé exilové vládě. Přestože se jeho návrhy míjely s realitou a nezískaly potřebnou zahraniční ani domácí podporu, jsou jeho pohnutky vzhledem k dalším událostem vcelku pochopitelné a s dnešními znalostmi poválečného vývoje v Československu jim nelze s jistou nadsázkou upřít značnou míru realismu.

Svatý stolec a Benešova exilová vláda

Po Benešově uznání prezidentem v červenci 1940 a schválení ustavení československé prozatímní vlády britskou vládou se prezident neúspěšně pokusil v listopadu 1940 a lednu 1941 navázat prostřednictvím papežského delegáta ve Velké Británii Wiliama Godfreye[66] neoficiální kontakt se Svatým stolcem.[67] Z několika důvodů byla tato snaha považována za předčasnou, a proto ji vatikánská diplomacie odmítla.[68] Benešova iniciativa sice ztroskotala, londýnské vedení však nepouštělo tuto otázku ze zřetele.

V létě roku 1942 se podařilo Jaromíru Kopeckému[69] navázat ve Švýcarsku spojení s bývalým dlouholetým dopisovatelem ČTK v Itálii Carlem Weirichem, který jako zaměstnanec u Svatého stolce mohl předat alespoň nějaké zprávy o situaci krajanů

64 Je třeba připomenout Burziovy protesty proti deportaci Židů.

65 PETRUF, Pavol – SEGEŠ, Dušan: Memorandum Karola Sidora Slovenská otázka z júna 1943. *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 1, s. 123–150. Není bez zajímavosti, že jedním z příjemců Sidorova politicky nepovedeného memoranda „Slovenská otázka", iniciovaného americkým diplomatem H. Tittmannem u Vatikánu, byl i sekretář kongregace pro orientální (východní) církve, francouzský kardinál Eugéne Tisserant. K. Sidor obhajoval právo Slováků na samostatný stát (i v rámci širší federace) a rozhodně odmítal předválečné spojení Čechů a Slováků.

66 William Godfrey (1889–1963), vysvěcen v roce 1916, farář v Liverpoolu, apoštolský delegát ve Velké Británii od roku 1938. V roce 1943 akreditován u polské exilové vlády, 1953 – arcibiskup liverpoolský, 1956 – arcibiskup westminsterský a od roku 1958 kardinál.

67 NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – ŠŤOVÍČEK, Ivan (eds.): *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941. Dokumenty československé zahraniční politiky*. Řada B, sv. 2/1. Ústav mezinárodních vztahů – Historický ústav Akademie věd ČR, Praha 2006, dok. 111, s. 252–254.

68 TÁBORSKÝ, Eduard: *Prezident Beneš mezi Východem a Západem.* Mladá fronta, Praha 1993, s. 147; MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 62–64; HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*, s. 572; NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 250–251, srovnej různou Machulovu a Němečkovu interpretaci důvodu pro odložení osobní schůzky.

69 Jaromír Kopecký (1899–1977) působil na MZV od roku 1935, legační tajemník tiskové služby vyslanectví v Bernu. Po zřízení Úřadu stálého delegáta ČSR při Společnosti národů (SN) v roce 1938 pověřen jeho vedením, v březnu 1939 nevydal úřad Němcům. Od listopadu 1942 stálý delegát exilové vlády u SN až do likvidace v roce 1946. Vyslanec ve Švýcarsku od března 1945, po návratu do Prahy 1946 v politické sekci MZV, člen delegace na mírových jednáních v Paříži. V březnu 1948 poslán na dovolenou s čekatelným a v září propuštěn. V srpnu 1949 zatčen při pokusu o přechod hranic, v roce 1954 odsouzen za velezradu a špionáž, propuštěn po amnestii v roce 1960. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník,* s. 116–117.

a názorech církevních kruhů na politickou situaci a její vývoj.[70] Svatý stolec se vyjadřoval s obavami k otázce poválečného uspořádání Evropy, protože bez ohledu na vítězství Sovětského svazu nebo Německa mohl očekávat pronásledování církve.[71] Po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha stoupla vatikánská náklonnost k obyvatelstvu protektorátu i krajanům v Itálii, také Pius XII. dal několikrát najevo, že není třeba obávat se budoucnosti, i když *záleží ovšem na tom, jak se budeme chovat my a zvláště odpovědné kruhy.*[72] Vzkaz můžeme interpretovat z několika různých pohledů. Cítíme z něj soucit a sympatie s pronásledovanými a trpícími na okupovaném území, ale i apel na politickou zodpovědnost londýnské reprezentace. V daných podmínkách nemohl tedy československý zahraniční odboj pomýšlet na diplomatické sblížení se Svatým stolcem.[73] Je známo, že Vatikán obecně podporoval rezistenci, například francouzské de Gaullovo hnutí, a zahájil jednání s USA o koncepci poválečného uspořádání Evropy. Nepříznivý postoj k E. Benešovi po celou válku samozřejmě ovlivňovaly Sidorovy aktivity.

Prezident se pokusil v roce 1943 využít konciliantního vztahu papeže s F. D. Rooseveltem[74] a předložit prostřednictvím americké diplomacie Svatému stolci memorandum z května 1943 se žádostí o navázání kontaktu.[75] Druhé vyhotovení tohoto pamětního spisu bylo předáno zástupcem britské diplomacie D'Arcy Osbornem. Jeho přijetí vatikánská diplomacie sice potvrdila v září 1943 a nepřímo pověřila W. Godfreye, aby navázal na vlastní zodpovědnost užší kontakty s Benešem, ale jednání se nijak neposunula. Benešovo memorandum rekapitulovalo papežovo morální poselství a postoj k ČSR v září 1938 a dosavadní snahy navázat neoficiální styky. Přes rezervovaný postoj ke všem aktivitám přicházejícím z Londýna respektoval Pius XII. alespoň jeho přání neobsazovat osiřelý pražský arcibiskupský stolec a biskupství v Českých Budějovicích a Brně.[76] Neoficiálně se podařilo zprostředkovat spojení se státním sekretářem a papežem a poskytovat jim projevy prezidenta i členů vlády. Svatý stolec měl nedostatek podobných zpráv, a tak žádal pro lepší orientaci a účinnější obranu proti maďarské a slovenské propagandě v Římě o další materiály.[77] Na rozdíl od Beneše dokázala polská exilová vláda v Londýně navázat v létě 1943 styky s Vatikánem, když Pius XII. jmenoval papežského delegáta Mons. W. Godfreye chargé

70 C. Weirich byl za odbojovou činnost na jaře 1944 zatčen a deportován na nucené práce do Říše. Díky intervenci Vatikánu mu byl trest zmírněn.

71 *AMZV*, f. Londýnský archiv – důvěrný (dále jen LA-D), 1939–1945, k. 124, Politické věci – zprávy Vatikán, zpráva J. Kopeckého H. Ripkovi, č. j. 3532/dův./42 z 8. 7. 1942.

72 Tamtéž, s. 2.

73 NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 250. Autor jasně odlišil vztah Pia XII. k trpícímu obyvatelstvu v protektorátu a přístup k vedení zahraničního odboje.

74 Na vyžádání Pia XII. nenavštívil Evropu osobní zástupce prezidenta Roosevelta u Svatého stolce na úrovni vyslance Myron Taylor, nýbrž newyorský arcibiskup Spellmann, známý svými demokratickými a protifašistickými názory.

75 BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství.* Orbis, Praha, 1947, s. 494–504.

76 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 42–43. Důvodem rezervovanosti Svatého stolce byla snaha ochránit věřící a obyvatelstvo v protektorátu před další vlnou represí.

77 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, k. 124, Politické věci – zprávy Vatikán, zpráva J. Kopeckého MZV, č. j. 3328/dův./43 z 20. 5. 1943.

ďaffaires u polské vlády.[78] Není se čemu divit, vztah Polska a Svatého stolce nebyl v posledních desetiletích tak problematický jako u nás.

Vzájemné sbližování v letech 1944–1945

Vyjednávání mezi exilovou vládou a Svatým stolcem se pomalu dala do pohybu ve druhé polovině roku 1944. Brzy po osvobození Říma Spojenci na začátku června 1944 došlo mezi krajanskou komunitou k ustavení Československého národního výboru.[79] Jeho střediskem byla papežská bohoslovecká kolej Nepomucenum. Reprezentanty národního výboru se naprosto přirozeně stali její vicerektor Josef Bezdíček[80] a tajemníkem bývalý bohoslovec Jaromír Machula, kterému válka zabránila v návratu do okupované vlasti.[81] Machulovi se podařilo získat důvěru Svatého stolce a po určité době i londýnské reprezentace.

Po svatováclavské slavnosti ve svatopetrské bazilice a audienci zástupců československých krajanů u papeže, který nepřímo proklamoval uznání budoucího soužití Čechů a Slováků v jednom státě, se začaly lámat pomyslné ledy. Československá vláda ocenila vstřícný krok Vatikánu a nakonec obě strany souhlasily s pověřením J. Machuly informovat vládu o vatikánských stanoviscích. Machula, pokládaný za součást československých politických struktur,[82] se po delších peripetiích, spojených s cestou do Velké Británie, stal prostředníkem mezi Římem a Londýnem. Několikrát odložený přesun do Londýna mu umožnil až vstup do československé armády na základě uděleného dispensu.[83]

V jeho pamětech, publikovaných o více než půl století později, se můžeme podrobně seznámit s aktivitami předcházejícími navázání vztahů. Vzhledem k nedostatku oficiálních úředních pramenů k jednáním v Římě ve druhé polovině roku 1944 zůstávají pro většinu autorů primárním zdrojem, vyznívajícím často ve prospěch vatikánské diplomacie.[84] K některým sdělením i závěrům je proto třeba přistupovat kriticky. Při porovnání obsahu Machulových pamětí a úředních dokumentů v archivu pražského MZV z let 1945–1948 zjistíme, že řada autorem citovaných písemností především z fondu Zastupitelský úřad Vatikán nebo části politických zpráv jsou naprosto identické s citovanými pasážemi z jeho soukromého deníku. Pravděpodobně si dokumenty, jejich části nebo kopie, které sestavoval v letech 1946–1948 jako pracovník československého vyslanectví u Svatého stolce, přepisoval do deníku, který se stal základem jeho knihy *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*.[85]

78 Tamtéž, 33. politická zpráva Benešova vyslance u polské vlády J. Skalického MZV, č. j. 120/43/dův. z 5. 7. 1943.

79 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 74–78.

80 Josef Bezdíček (1902–1972), alumnus České koleje v Římě od podzimu 1921, 1927 vysvěcen na kněze, 1929 sekretář hradeckého biskupství, 1935 vicerektor Nepomucena. Zemřel v Římě.

81 Jaromír Machula (1916–2000) od roku 1937 studoval teologii a filozofii v Římě, vysvěcen na kněze v červenci 1942, prefekt papežské koleje Nepomucenum.

82 HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*, s. 582.

83 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 93. Do československé armády v Anglii se s ním přihlásilo ještě osm českých kněží z nepomucenské koleje. Machula byl v prosinci 1944 přijat Piem XII. v soukromé audienci.

84 NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 248–249.

Slibný začátek československo-vatikánských „námluv" byl, jak již bylo řečeno, vynucen politickou situací v Evropě a na Apeninském poloostrově, kdy exilové vládě na chvíli zasvítila jiskřička naděje na Sidorovo zajištění. Postupný obrat v dosud váznoucích jednáních nastal až po návrhu Vatikánu z listopadu 1944 přijmout neoficiálního československého zástupce. K dalším pokusům navázat neformální rozhovory o obnově diplomatických styků se Svatým stolcem docházelo při různých příležitostech. Počáteční vyjednávání komplikovaly především oboustranný nedostatek informací a omezené komunikační možnosti. Situace se značně zlepšila po akreditaci diplomatického zástupce v postfašistické Itálii, když se většina aktivit přenesla na vyslanectví v Římě.[86] Exilová vláda udržovala v této věci na přelomu let 1944 a 1945 také spojení se zastupitelskými úřady v Ženevě a Paříži, kde byly navázány kontakty s tamní nunciaturou. Značný podíl na posunu sondážních rozhovorů měla i neoficiální diplomacie.

Zástupce Benešovy vlády v Římě dr. Vladimír Vaněk sdělil v prosinci 1944 londýnskému MZV, že Vatikánu došlo z Milána důvěrné sdělení od Mons. S. Rittera, že se stále považuje za nuncia v Praze a hodlá se ujmout svého úřadu, *jakmile to poměry válečné dovolí.*[87] To byl údajně důvod pro Ritterovo odmítnutí blíže nespecifikované nabízené biskupské nominace.[88] Ministerstvo zahraničí předalo po měsíci tuto informaci exilové vládě.[89] O další sbližování s vatikánskou administrativou se zajímaly kvůli navazujícím jednáním i jiné zastupitelské úřady. Tehdejší vyslanec v Paříži JUDr. Jindřich Nosek[90] se kromě toho, zda budou v nejbližší době navázány diplomatické

85 Přes nesporný přínos jeho dosud nepřekonané práce k československo-vatikánským vztahům daného období se jako „nehistorik", který se rozhodl zveřejnit memoáry – dle soukromého sdělení bývalých pracovnic AMZV autorce studie v roce 1999 – bohužel nevyvaroval značných nepřesností v citaci pramenů, které jsou, ke škodě současné historiografie, nadále mechanicky přebírány.

86 Vladimír Vaněk (1895–1965), od počátku 1. světové války byl v Rusku, dopravil K. Kramářovi a později T. G. Masarykovi poselství od představitelů tamního odboje. Od roku 1918 spoluorganizoval s M. R. Štefánikem legie v Itálii. Na MNO v letech 1919–1920. Ataše a vicekonzul ve Stockholmu 1921, zástupce generálního konzula a legační rada vyslanectví v Paříži v letech 1924–1929. Potom v Diplomatickém protokolu MZV (1930–1931). Legační rada vyslanectví ve Stockholmu 1931–1937, po návratu ve II. sekci MZV. Dne 17. 3. 1939 odcestoval do Švédska, organizoval zpravodajství pro odboj a spojení s protektorátem. V březnu 1942 zajat z podnětu německého vyslance a vězněn do ledna 1944. Od dubna 1944 v Londýně, od září 1944 vyslanec exilové vlády v osvobozené Itálii (až do ledna 1946). Zástupce ředitele politické sekce MZV, v březnu 1948 propuštěn, v prosinci 1948 se vystěhoval do Itálie, zde organizoval zastoupení švédských firem a pracoval pro český exil. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník,* s. 252–253.

87 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, k. 124, Politické věci – zprávy Vatikán, zpráva V. Vaňka MZV a KPR, č. j. 632/taj./44 z 12. 12. 1944.

88 Tuto informaci snad objasní až vatikánské fondy z doby pontifikátu papeže Pia XII. (1939–1958).

89 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, k. 124, Politické věci – zprávy Vatikán, dopis MZV předsednictvu ministerské rady v Londýně ve věci papežského nuncia v Praze č. 258/dův/45 z 11. 1. 1945.

90 Jindřich Nosek (1896–1984), od roku 1915 v rakousko-uherské armádě, v roce 1916 zajat Rusy, od srpna 1917 v legiích ve Francii. Od června 1920 smluvní a od června 1922 řádný úředník MZV. Vicekonzul v Drážďanech 1925–1929, 1929–1933 v oddělení pro Společnost národů politické sekce MZV. Vicekonzul generálního konzulátu v Paříži 1933–1935, od října 1935 legační rada vyslanectví tamtéž. Vedoucí úředník MZV exilové vlády v Londýně. Od října 1944 vyslanec, později velvyslanec ve Francii, kde se mimo jiné podílel na jednáních o připravované československo-francouzské spojenecké smlouvě. Na konci roku 1948 se vzdal funkce a zapojil se do exilových aktivit. Později pracoval v Kongresové knihovně v USA. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 172.

styky s polskou lublinskou vládou, dotázal, *zda je nějaký vývoj v našem poměru k Vatikánu,*[91] a brzy dostal odpověď, že zatím probíhá neoficiální sondáž terénu s nemožností zásadní změny, dokud bude K. Sidor uznáván Vatikánem jako vyslanec.[92]

Státní ministr v MZV Hubert Ripka[93] informoval do Ženevy J. Kopeckého, že Benešova vláda neúspěšně upozornila anglo-americké spojence při vstupu do Říma zvláštní nótou, že považuje Sidora za válečného zločince, a žádala jeho zajištění. Požadavek nemohl být splněn vzhledem k jeho akreditaci u neutrálního Vatikánu.[94] K. Sidor brzy vycítil nebezpečí, a proto začal s nejbližšími spolupracovníky šířit nepravdivé a nepodložené zprávy se záměrem eliminovat dosavadní i budoucí aktivity exilové vlády směřující k poválečné obnově Československa. Pokoušel se neúspěšně získat na svou stranu nového italského ministra zahraničních věcí De Gasperiho a komplikovat ještě na přelomu ledna a února 1945 postavení diplomatického zástupce exilové vlády V. Vaňka,[95] který nejen z tohoto důvodu naléhal na obnovení diplomatických styků s Itálií. Ministr De Gasperi naštěstí vyloučil jakýkoli styk se slovenským vyslancem při schůzce obou jmenovaných 9. února 1945. Vaňkovo jednání s francouzským kardinálem Tisserantem[96] o budoucím poměru k Vatikánu přineslo shodu v názoru na slovenské diplomatické zastoupení a budoucí postavení Slovenska v obnoveném Československu, kardinál slíbil, že jej podpoří u papeže. Vaněk se logicky obrátil na zástupce Francie a tehdejší spojku mezi de Gaullovou exilovou vládou a Vatikánem.[97] Svatý stolec pravděpodobně vycházel z meziválečné Benešovy profrancouzské zahraničněpolitické orientace, a proto počítal se zástupcem na postupně osvobozovaném území ČSR, který měl získat oficiální statut podobně jako ve Francii.[98] Také de Gaullova vláda se musela vypořádat s vatikánskými vztahy s vichistickou vládou

91 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, Politické věci – zprávy Vatikán, k. 124, pro domo č. 550/dův/45 ze 13. 1. 1945 k depeši z Paříže č. 4 z 11. 11. 1945 s dotazem k čs. poměru k Vatikánu.

92 Tamtéž, návrh telegramu pro vyslance dr. Noska z 15. 1. 1945.

93 Hubert Ripka (1895–1958), v letech 1919–1925 archivář MNO, novinář, parlamentní zpravodaj *Národního osvobození*, zahraničněpolitický redaktor a komentátor *Lidových novin*. Diplomatický důvěrník E. Beneše. V říjnu 1938 odešel do exilu. V Paříži vedl Správu pro službu informační jako člen Československého národního výboru (červenec 1939 – červen 1940), v Londýně pak působil jako státní tajemník (červenec 1940 – říjen 1941), státní ministr v MZV exilové vlády (říjen 1941 – duben 1945). Řídil čs. vysílání BBC, na jaře 1945 byl pověřen likvidací exilového státního zřízení v Londýně. Spolutvůrce koncepce poválečné zahraniční politiky. Ministr zahraničního obchodu 1946–1948, v dubnu 1948 emigroval do Francie. Přednášel pak na univerzitách v USA a podílel se na činnosti exilové Rady svobodného Československa. Od roku 1955 žil v Londýně. DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 207–209.

94 *AMZV*, f. Telegramy odeslané č. 1–1000, 1945, k. 72, H. Ripka Kopeckému do Ženevy č. 102 (Žen/eva/8) z 9. 1. 1945.

95 Tamtéž, f. Telegramy přijaté č. 1–1000, 1945, k. 69, V. Vaněk do ústředí, č. 358 (Řím 46) z 3. 2. 1945 a f. Telegramy přijaté i odeslané, Řím, 1945, k. 85.

96 Eugéne Tisserant (1884–1972), specialista na orientální rukopisy Vatikánské knihovny, profesor na Lateránské univerzitě, 1936 kardinál, sekretář kongregace pro orientální (východní) církve, účastník konkláve 1939, 1958 a 1963. Od roku 1957 archivář Vatikánského tajného archivu a knihovník Vatikánské knihovny.

97 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 64.

98 *AMZV*, f. Telegramy odeslané č. 1001–2000, 1945, k. 73, V. Vaněk do ústředí, č. 769 (Řím 87) z 5. 1. 1945.

a kolaborací části katolické hierarchie s Petainovým režimem, přestože uznávala bezúhonnost nuncia Valeriho.[99]

Jaromír Kopecký, který mimo jiné zprostředkoval kontakt mezi vojenským odborem Československé národní rady v severní Itálii a londýnskou vládou v roce 1944, informoval v lednu 1945 ze Ženevy o další podpoře oficiálnímu snažení, které vyvíjel český novinář ve švýcarské emigraci dr. František Glaser. Jeho rozhovor při setkání s papežským nunciem Ritterem v Bernu dne 12. ledna 1945 se nevěnoval jen Glaserově činnosti a publikačním aktivitám o postavení církve v Československu, dotkl se i národnostní otázky a poměru Čechů a Slováků.[100] Nuncius se distancoval od aktivit Jozefa Tisa a jeho dalšího setrvání v prezidentském úřadu s odůvodněním, že státně monopolizovaná církev nepřináší nic pozitivního. Připomněl zprávy o příznivém vývoji církevních poměrů v ČSR před rokem 1938 a o lepšícím se vztahu se Slováky.[101] Vyjádřil obavu, aby mezi poválečnou slovenskou reprezentací nebyli jen protestanti a bezvěrci. S optimismem se díval na budoucnost pravoslavné církve v Sovětském svazu. Glaser se vyslovil pro brzkou obnovu diplomatických styků s Vatikánem vzhledem k postupnému osvobozování území republiky a jeho předávání pod kontrolu Benešovy vlády. Závěrem si S. Ritter vyžádal exposé o situaci a chtěl zajistit jeho zveřejnění v oficiálním vatikánském deníku *L' Osservatore Romano*. Za nejpovolanější pro zpracování stati o výhledu církve v Československu, především v otázce církevních škol, kongregací a dalších, považoval Glaser představitele lidové strany, ministerského předsedu Jana Šrámka nebo Františka Hálu.

Přibližně ve stejné době vyjádřil Svatý stolec pochopení pro československé problémy a svou náklonnost potvrdil finančním darem Pia XII. ve výši deset tisíc lir ve prospěch československých válečných zajatců vězněných na jihu Itálie v Afragole. V osobním dopise od Giovanniho Batisty Montiniho,[102] adresovaném P. Josefu Honzíkovi do papežské nepomucenské koleje v Římě,[103] s poděkováním za informaci o návštěvě zajateckého tábora, se objevila pasáž: *Dojemné projevy víry, jež Vaše návštěva vyvolala – jak jste k potěšení Sv. Otce sám zdůraznil – jsou radostným slibem pro náboženskou budoucnost šlechetného národa československého.*[104] Poprvé užitá formulace „nábožen-

99 HALAS, František X.: F*enomén Vatikán*, s. 412–413. Pius XII. poskytl v létě 1944 gen. Ch. de Gaullovi audienci před jeho přesunem z Alžíru do Francie.

100 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, Politické věci – zprávy Vatikán, k. 124, politická zpráva vyslance Kopeckého MZV o rozhovoru dr. F. Glasera s papežským nunciem v Bernu č. 21/45 z 27. 1. 1945.

101 S tímto názorem by se dalo polemizovat.

102 Giovanni Batista Montini (1897–1978), substitut (pomocník sekretáře) kardinála Pacelliho ve státním sekretariátu 1937, po Pacelliho zvolení papežem Piem XII. státním podsekretářem L. Maglioneho. V letech 1954–1963 milánský arcibiskup, od prosince 1958 kardinál, 21. června 1963 zvolen papežem, přijal jméno Pavel VI. Korunován jako poslední papež tiárou. Předsedal druhé části Druhého vatikánského koncilu a dohlížel na dodržování přijatých rozhodnutí. Zahájil mezináboženský dialog s představiteli východních ortodoxních náboženství, starokatolické a anglikánské církve. Vedl diplomatická jednání se Sovětským svazem a dalšími zeměmi tzv. východního bloku s cílem změnit postavení katolické církve a věřících.

103 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, Politické věci – zprávy Vatikán, k. 124, zpráva úřadu diplomatického zástupce dr. V. Vaňka MZV a KPR o dopisu Vatikánu páteru Honzíkovi č. 717/45 ze 7. 2. 1945 s opisem a překladem dopisu G. B. Montiniho.

104 Tamtéž, opis a překlad nóty Státního sekretariátu č. 89507/S z 16. 1. 1945.

ská budoucnost šlechetného národa československého“ signalizovala zvýšený zájem o další osud a vývoj v obnoveném poválečném Československu. Po Machulově příjezdu do Londýna 23. března 1945 a jednání s částí londýnské reprezentace byl výsledek zatímních konzultací a postoj Svatého stolce zformulován H. Ripkou v důvěrném telegramu Benešovi do Moskvy.[105] Ripka shrnul výsledek do několika bodů: nejdůležitějším bylo sdělení, že Vatikán má zájem jednat o obnovení styků, stále zdůrazňuje nešťastné vydání zastupitelského úřadu Němcům, Radimského odjezd do Prahy, ztrátu kontinuity diplomatických vztahů a zdůvodnění navázaných styků se Slovenskem pouze na úrovni zahraničních úřadů. Také zde zazněla obava z těsnějšího politického spojení se Sovětským svazem. Machulovi byly sděleny informace o Benešových marných snahách o kontakt s Vatikánem, tlumočen nesouhlas s diplomatickými styky se Slovenskem jako hlavní překážkou československo-vatikánských vztahů, které by se mohly perspektivně budovat na základě aktualizovaného modu vivendi a respektu k náboženskému vyznání obyvatel ČSR.

Další neoficiální prostředník mezi Benešem a Svatým stolcem, italský ministr zahraničí, se v první polovině března 1945 soukromě zajímal u Mons. Montiniho o možnost obnovy diplomatických styků s londýnskou vládou. Bylo mu sděleno, že předběžné jednání s vládou prostřednictvím W. Godfreye je na dobré cestě.[106] Svatý stolec hodlal obnovit vztahy potvrzením bývalého nuncia Saveria Rittera, pobývajícího dosud v okupovaném Miláně. Až do jeho osvobození nebylo možné podniknout další kroky a do té doby nemínil měnit dosavadní vztah k Sidorovi. Vyslanec Vaněk nepovažoval tento přístup za korektní a označil čekání na osvobození Milána za zbytečný odklad a postoj Vatikánu za „dvojí hru“, když se v očích českých katolíků a spojenců prohlašuje za postiženého a *viní nás z nedostatku dobré vůle.*[107] Po vstřícném gestu ze strany exilové reprezentace podle něj zvolil Svatý stolec úhybný manévr. Rezervovaný přístup k československým návrhům lze přičítat obavě, že se obnovovaný stát, byť v čele s prezidentem Edvardem Benešem, dostává do sovětské zájmové sféry. Přestože se tyto obavy začaly postupně naplňovat, měla svůj podíl na negativním vnímání budoucího vývoje uprostřed Evropy nadále Sidorova protičeskoslovenská kampaň, i když si musel přiznat, že se jeho diplomatická kariéra blíží ke konci a jeho hvězda pomalu zapadá. Vatikán uznával Slovensko až do podpisu kapitulace členy slovenské vlády 8. května 1945.[108]

105 *AMZV*, f. Telegramy odeslané č. 3001–3404, 1945, k. 72, H. Ripka pro E. Beneše via zastupitelský úřad Moskva, č. 1354–1355 (Moskva 312–313) z 31. 3. 1945.

106 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle zastupitelských úřadů (dále jen ZÚ), Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí, č. 831 (Řím č. 95) z 15. 3. 1945, telegram uvádí „londýnského arcibiskupa“, šlo však o Williama Godfreye, který v té době byl apoštolským delegátem ve Velké Británii.

107 Tamtéž, s. 2.

108 *AMZV*, f. Politické zprávy, Řím, 1945–1946, opis politické zprávy č. 30 V. Vaňka MZV č. 2393/45 z 21. 5. 1945. Přestože K. Sidor navštěvoval opakovaně státní sekretariát, musel v polovině května 1945 čekat s ostatními návštěvníky na audienci až do odpoledních hodin, což byl jasný signál, že se netěší velké vážnosti.

Svatý stolec se pokusil v polovině dubna 1945 o další kontakt prostřednictvím nuncia Borgonginiho-Ducy,[109] který měl dlouholeté zkušenosti s naším prostředím díky předchozí práci ve státním sekretariátu.[110] Vladimír Vaněk mu jako doyenovi italského diplomatického sboru neoznámil své odevzdání pověřovacích listin ani nevykonal obvyklou zdvořilostní návštěvu a italskému protokolu se omluvil s tím, že s Vatikánem nemáme oficiální styky. Na to se jemu i vyslanci Kopeckému v Ženevě dostalo od šéfa protokolu londýnského MZV Jana Skalického[111] instrukce, že v otázce styku se zástupci Svatého stolce zachováváme stále velkou zdrženlivost a je nutno s ohledem na dosavadní Sidorovo pověření při nástupních příležitostech spíš vyčkávat na krok protistrany a nebýt zbytečně aktivní. Dále zaznělo, že není třeba se vyhýbat setkání s vatikánským nunciem, a pokud vyjde iniciativa z jeho strany, je nutno na ni zdvořile reagovat.[112] A jak bylo a je po celá desetiletí na MZV zvykem, požádal diplomatický protokol vyslanectví v Paříži o zprostředkování informací o vztahu zastupitelského úřadu s tamní nunciaturou včetně zprávy o úvodním kontaktu po nástupní audienci.

V době intenzivnějších kontaktů mezi Římem a Londýnem se Beneš přesunul do Moskvy a odtud na osvobozené slovenské území. Ze série záznamů o rozhovorech sovětského velvyslance A. V. Zorina s některými členy nově ustavené československé vlády a dalšími politiky, pořízených v Košicích v dubnu 1945, se dovídáme podrobnosti o jeho jednání s předsedou vlády Z. Fierlingerem 16. dubna 1945.[113] Během tříčtvrtěhodinového setkání byl sovětský diplomat informován o zájmu Vatikánu obnovit diplomatické styky s vládou na základě uznání současné politické situace v Evropě, tedy s respektem k přirozené orientaci československé vlády na SSSR a uznáním pražského nuncia za zástupce Vatikánu v ČSR.[114]

O měsíc později, tedy při Vaňkově květnovém setkání s Borgonginim-Ducou, urgoval nuncius československé stanovisko k obnovení vztahů a připomněl, že Vatikán

109 Francesco Borgongini-Duca (1884–1954), v letech 1907–1909 pedagog na papežské univerzitě sv. Urbana a papežském kněžském semináři. Potom oficiál kurie, tajemník (podsekretář) kongregace pro mimořádné církevní záležitosti od roku 1921, sekretář od roku 1922. V roce 1927 se účastnil československo-vatikánských jednání o modu vivendi, po uzavření Lateránských dohod mezi Itálií a Vatikánem první nuncius v Itálii v letech 1929–1953.

110 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí č. 1175 (Řím č. 124) z 19. 4. 1945 a tamtéž, f. Telegramy odeslané č. 1001–2000, 1945, k. 73.

111 Jan Skalický (1890–1967), na MZV od roku 1918, člen delegace na konferenci v Paříži 1919, dále v kabinetu ministra (přednostou 1923–1929). Legační rada vyslanectví v USA 1929–1933, chargé ď affaires en pied (stálý) v Litvě 1933–1936, od dubna 1936 první vyslanec v Kaunasu. V březnu 1939 přinucen vydat úřad Němcům a opustit Litvu. Zapojil se do odboje ve Francii (organizoval národní rozhlasové vysílání), úředník exilové vlády, vyslanec u polské exilové vlády 1941–1945. Od začátku roku 1945 až do roku 1949 šéf diplomatického protokolu. Penzionován v listopadu 1951. Viz DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník,* s. 216.

112 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, J. Skalický vyslanectví Ženeva a Řím, č. 2106 a 2103 (Ženeva č. 197, Řím č. 88) z 21. 4. 1945.

113 PREČAN, Vilém: „Iz dnevnika V. A. Zorina". Záznamy o rozhovorech sovětského velvyslance s českými a slovenskými politiky v dubnu 1945 v Košicích. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000*. Masarykova univerzita, Brno 2000, s. 263–265.

114 Tamtéž, s. 264.

od 16. dubna marně čeká na odpověď. Zdůraznil, že se přes W. Godfreye v Londýně pokoušeli spojit s prezidentem, ale místo toho jednali jen s ministrem J. Masarykem.[115] Tlumočil stanovisko, že by jako nuncius v Praze byl pověřen Mons. Ritter a otázka Slovenska je považována za uzavřenou.[116] S několikadenním odstupem byla odeslána odpověď, že E. Benešovi není známa snaha Svatého stolce jednat prostřednictvím londýnského delegáta Godfreye o navázání diplomatických vztahů. Prezident vzkázal do Říma, že by bylo účelné vyslat do Prahy před příchodem nuncia jiného zástupce Vatikánu k projednání formálních otázek.[117] Teprve při dalším Vaňkově rozhovoru s nunciem Borgonginim-Ducou 16. června se vysvětlilo, že na telegram, stylizovaný ministrem H. Ripkou a odevzdaný J. Machulou Mons. Godfreyovi v Londýně již 11. dubna 1945, došla z Vatikánu odpověď 17. dubna a tu prezentoval Godfrey oficiálně při své schůzce s Janem Masarykem. Mezitím už římský nuncius z pověření Svatého stolce netrpělivě urgoval nic netušícího vyslance Vaňka.[118] Později se vyjasnilo, že E. Beneš byl před odjezdem do Moskvy stižen záchvatem mrtvice, takže se k němu potřebná informace vůbec nedostala, a v kontaktu s Godfreyem jej nakonec zastoupil J. Masaryk, který se naneštěstí pro další vývoj vztahů brzy vydal na cestu do San Francisca.

Další Machulova a Vaňkova jednání v Římě

Machula měl po návratu do Říma 9. června 1945[119] existenční starosti, přestože byl „vyzbrojen" k dalšímu jednání s vatikánskou administrativou pověřovacím dopisem od J. Masaryka. Neměl kde jíst ani spát, byl bez předepsané letní uniformy a při kontrole mu hrozilo uvěznění, protože neměl vojenské doklady ani hodnost. V. Vaněk se mu snažil zajistit existenční minimum pro pokračování v aktivitách. Na základě instrukcí MZV, předaných Machulou, navštívil Vaněk v polovině června římského nuncia Borgongini-Ducu, jenž tlumočil státnímu sekretáři názor československé strany, že nemá námitky proti navázání styků s Vatikánem, není proti návratu Mons. Rittera jako nuncia a ještě předtím navrhuje vyslání preláta ad informandum. Pod záminkou informace o telegramu Mons. Burzia z Bratislavy došlo 19. června z podnětu Mons. D. Tardiniho[120] k jeho schůzce s vyslancem Vaňkem. Nejdůležitějším bodem bylo sdě-

115 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí, č. 1474 (Řím č. 155) z 14. 5. 1945 a tamtéž, f. Telegramy odeslané č. 1001–2000, 1945, k. 73.

116 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, sl. Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán, záznam pro MZV k depeši V. Vaňka č. 5172/dův/45. Navzdory tomu, že slovenský diplomat K. Sidor odmítl vzít na vědomí realitu, oznámil mu Mons. Tardini 30. 5. 1945, že dle názoru Svatého stolce přestalo samostatné Slovensko před několika týdny existovat, a proto jeho zastupitelský úřad ukončil činnost.

117 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, ústředí V. Vaňkovi, č. 2380 (Řím 92) z 28. 5. 1945, podle poznámky k výše uvedenému č. 5172/dův/45 byla připravena odpověď již 25. 5. 1945 a tamtéž, f. Telegramy odeslané č. 1001–2000, 1945, k. 73, V. Clementis V. Vaňkovi, č. 1615 (Pr/aha/48) z 22. 5. 1945.

118 *AMZV*, f. Telegramy odeslané č. 1001–2000, 1945, k. 73, H. Ripka ZÚ Paříž č. 1739 (Paříž č. 121) z 24. 4. 1945 a tamtéž, f. TO-O, 1945–1959, Machulův záznam o jednáních 16. a 17. 6. 1945.

119 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí, č. 1954 (Řím č. 198) z 9. 6. 1945.

120 Domenico Tardini (1888–1961), v roce 1912 vysvěcen na kněze, 1920 úředník římské kurie, člen kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, 1935 podsekretář a sekretář téže kongregace od prosince

lení, že považují S. Rittera nadále za pražského nuncia, a vyzvali jej k neprodlenému nástupu do Prahy. V nejbližších dnech se očekával jeho příjezd z Milána do Říma, Svatý stolec tedy nepovažoval za potřebné vyslat do Československa jiného zástupce, protože si prý vše zařídí nejlépe sám. Tardini také požádal o pomoc s jeho dopravou a přijetím v Praze.[121] Brzy se však ukázalo, že příjezd jiného diplomata na pražskou nunciaturu před Ritterovým příchodem bude nanejvýš žádoucí. Italský nuncius radil Vaňkovi z důvodu možné komplikace znovunavázání styků nepřipomínat otázku modu vivendi z roku 1928. Souběžně vyvíjel podobné aktivity i J. Machula, který navštívil přítele ČSR a příležitostného informátora naší diplomacie A. Ottavianiho[122] a jeho prostřednictvím tlumočil papeži další detaily, mimo jiné navrhoval jako vyjednavače posledního sekretáře pražské nunciatury Mons. R. Forniho.

Žádost o vyslání vyjednavače nebyla vzata na vědomí, protože – jak Machula zjistil u několika pracovníků státního sekretariátu – Vatikán nepovažoval vnitřní situaci ČSR za vyřešenou, a proto nepokládal za vhodné vést jakákoliv jednání o uzavření smlouvy. To také vysvětlilo Borgongini-Ducovu narážku na modus vivendi. Státní sekretariát jasně naznačil, že podobné úvahy budou aktuální v okamžiku, kdy budou mít obě strany dostatek informací, což se zatím říci nedalo. Z pochopitelných důvodů dával přednost zkušenějšímu Ritterovi před pouhým vyjednavačem a očekával potvrzení jeho možného odjezdu do Prahy.[123] Naneštěstí se Machulův dopis s rekapitulací obsahu posledních červnových československo-vatikánských jednání opozdil a do rukou úředníků v Černínském paláci se dostal skoro s měsíčním zpožděním až 21. července 1945, tedy v době, kdy museli shromáždit veškeré podklady a zpracovávat stanoviska pro další jednání.

Nunciův příjezd do Říma a další diplomatické aktivity

Státní sekretariát oznámil 2. července 1945 československému vyslanectví Ritterův příjezd do Říma a jeho úmysl co nejdříve se odebrat na pražskou nunciaturu.

1937, podílel se na tvorbě zahraniční politiky Svatého stolce. Státní (pod)sekretář 1952, zde úzce spolupracoval s G. B. Montinim, pozdějším papežem Pavlem VI. Po Montiniho jmenování arcibiskupem milánským na konci roku 1954 vykonával de facto od roku 1944 neobsazenou funkci státního sekretáře (část agendy osobně vykonával papež Pius XII.), formálně se jím stal až 14. 12. 1958 za Jana XXIII., o den později nominován kardinálem.

121 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí, č. 2086 (Řím č. 221) z 18. 6. 1945. Během rozhovoru tlumočil D. Tardini obavy Vatikánu z odsunu sudetských Němců, apeloval na Benešovy zásady a vyjádřil naději v obnovení plodné spolupráce s ČSR.

122 Alfredo Ottaviani (1890–1979), v roce 1916 vysvěcen na kněze, vystudoval filozofii, teologii, církevní a civilní právo. Od roku 1922 oficiál pro zahraniční záležitosti a osobní sekretář nově zvoleného papeže Pia XI. V letech 1926–1928 rektor české bohoslovecké koleje, za působení v rektorském úřadu zůstal úředníkem státního sekretariátu, zasadil se o dokončení příprav výstavby nové modernější koleje Nepomucena. Podsekretář pro zahraniční církevní věci po P. Ciriacim od února 1928. Připravil podklady pro Lateránské smlouvy s Itálií v roce 1929 a to byl základ jeho dlouhé a úspěšné kariéry. Dlouholetý protektor Nepomucena a příležitostný informátor československé diplomacie.

123 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, sl. Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán, opis vývoje Machulova jednání s Vatikánem od návratu do Říma pro vyslance v Londýně z 20. 6. 1945 postoupený MZV 27. 6. 1945. Z průvodního dopisu vyslanci Černému vyznívá Machulova nespokojenost s Vaňkovým příliš stručným a úzkostlivým přenosem informací.

Vatikánská strana zároveň požádala o jeho přijetí a pomoc s cestou. Jediné schůdné spojení do Prahy vedlo těsně po válce přes Paříž, nuncius jej využil už na podzim 1935, a proto československý diplomat žádal ministerstvo o další instrukce.[124] To odpovědělo ústy státního tajemníka Vladimíra Clementise,[125] že Praha nemá zásadní námitky proti osobě S. Rittera, ale ještě před jeho příchodem že je nutno vyjasnit několik formálních otázek, především *otázku kontinuity jeho nunciatury v Praze* a případného předložení nové pověřovací listiny.[126] Tím MZV odůvodnilo požadavek vyslání vyjednavače ještě před Ritterovým příjezdem. V bodě kontinuity vztahů se zásadně rozcházela stanoviska Svatého stolce a československé vlády. Ta se po návratu do Prahy poprvé seznámila s kratičkým Clementisovým referátem o Vatikánu na zasedání 8. června 1945, kde vzala na vědomí, že v dubnu 1945 nedošlo v Londýně před plánovaným Benešovým odjezdem do Moskvy k jeho setkání s Mons. W. Godfreyem kvůli náhlému onemocnění prezidenta.[127]

Brzy po návratu E. Beneše a vlády do Prahy připravil Černínský palác na začátku července obsáhlý elaborát o stanovisku k diplomatickým stykům s Vatikánem a nutnosti vyjasnit před nunciovým příchodem několik formálních otázek, především kontinuity jeho přítomnosti v Praze, a došel k závěru, že je nejvhodnější vyslat nejprve zvláštního vyjednavače. V materiálu byly shrnuty okruhy oboustranně nevyřešených otázek, ať to byla otevřená záležitost diecézních hranic v některých oblastech, provedení vnitřní delimitace na Slovensku, ustavení samostatného arcibiskupství na Slovensku, definitivní stanovení hranic řecko-katolické prešovské diecéze nebo likvidace slovensko-vatikánských diplomatických styků. Nejpalčivějším problémem byly personální otázky řady diecézí.[128] Jiní úředníci zjišťovali podrobnosti o činnosti nunciatury za protektorátu, nunciu Ritterovi a bývalých československých diplomatech u Svatého stolce. Tehdejší pracovník sedmého církevního oddělení II. sekce MZV JUDr. Artur Maixner[129] kontaktoval několik osob za účelem získání užitečných informací.

124 *AMZV*, f. Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 85, V. Vaněk do ústředí, č. 2382 (Řím č. 247) ze 4. 7. 1945 a f. Telegramy přijaté č. 2001–2464, 1945, k. 71.

125 Vladimír Clementis (1902–1952), právník, advokát, publicista a redaktor. V KSČ od roku 1925, poslanec od roku 1935, emigroval v květnu 1939 do Moskvy, Paříže a Velké Británie, zde internován do června 1941. Redaktor česko-slovenského vysílání BBC pod pseudonymem Peter Hron. Od března 1945 do března 1948 státní tajemník MZV, po smrti J. Masaryka ministr zahraničních věcí až do začátku roku 1950. Odstaven jako úředník Čs. státní banky a obviněn z protisovětských postojů, špatné kádrové politiky na MZV, buržoazního slovenského nacionalismu a účasti na tzv. Slánského spikleneckém protistátním centru. Popraven v prosinci 1952, plně rehabilitován v roce 1963. DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 296–298.

126 *AMZV*, f. Telegramy přijaté č. 2001–2464, 1945, k. 71, V. Clementis Vaňkovi, č. 2456 (Pr/aha/ 324) z 11. 7. 1945.

127 *NA*, f. K. Gottwald (dále jen 100/24), a. j. 1494, sv. 137, zápis ze zasedání vlády 8. 6. 1945, bod 7, s. 6. Z tohoto důvodu mu dle prohlášení dr. J. Smutného kancelář o Godfreyově iniciativě nereferovala.

128 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, sl. Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán. Obnovení diplomatických styků s RČS – pendentní otázky č. 9445/II-5/1945 z 13. 7. 1945.

129 Artur Maixner (1889–1971), vicekonzul a konzul generálního konzulátu v Paříži v letech 1920–1925, administrativní sekce MZV 1925–1928, konzul v Krakově 1928–1935, vedoucí církevně politického oddělení (II/7) politické sekce MZV 1935–1939. Německá okupace znemožnila jeho odjezd jako chargé ďaffaires do Finska. Pro konflikty s Němci v roce 1942 byl degradován z pozice vedoucího oddělení protektorátního ministerstva zemědělství a byla mu zabavena část majetku. Návrat na MZV v květnu

Všem respondentům položil podobné otázky ohledně předchozích styků s Vatikánem, kontinuity Ritterova poválečného vyslání do Prahy a činnosti papežské nunciatury v Bratislavě. Řada odpovědí se shodovala, jiné se různily především v názoru na nunciův návrat do Prahy nebo obsahovaly nepřesné údaje. Na začátku července 1945 řešil Maixner s Paulíny Tóthem[130] otázku diplomatického zastoupení Vatikánu v Bratislavě. Pauliny nevěděl, zda byl Ritter nominován nunciem v Bratislavě. Potvrdil úmysl Vatikánu jmenovat v Bratislavě nuncia, avšak německá vláda si vymohla místo doyena diplomatického sboru pro svého vyslance Hannse Ludina. S tím Svatý stolec nesouhlasil a poslal do Bratislavy Mons. G. Burzia jako nerezidentního chargé ďaffaires, i když zamýšlel jeho povýšení na nuncia. Protože neměl dostatek relevantních informací, přislíbil prostudování úředních materiálů archivu ministerstva zahraničních věcí pro Slovensko.[131]

Maixner kontaktoval 21. července 1945 také bývalého přednostu takzvaného kultového (církevního) odboru ministerstva školství a národní osvěty dr. Čeňka Šofferleho.[132] U něj zjistil, že nuncius opustil Prahu brzy po 15. březnu 1939 a odcestoval do Lombardie (pravděpodobně do Milána). Podle Šofferleho se Svatý stolec příliš nezajímal o zřízení nunciatury v Bratislavě a zpočátku nebyl jmenován papežským diplomatem Ritter ani nikdo jiný, zatímco Slováci měli eminentní zájem o rychlé přijetí svého zástupce K. Sidora. Nunciatura v Praze nebyla okamžitě zlikvidována, později byla oficiálně uzavřena, ale nadále úřadovala. Biskupové předávali informace o situaci v diecézi až do roku 1942 chargé ďaffaires Fornimu, který byl sice přidělen nunciatuře v Berlíně, ale pravidelně zajížděl na čtyři až pět dnů v týdnu do protektorátu a zajišťoval styk hierarchie se Svatým stolcem. Šofferle připomněl, že se zúčastnil schůzky Forniho s biskupem Mořicem Píchou v Hradci Králové, který se po smrti arcibiskupa Kašpara a zhoršení zdravotního stavu Prečana stal neoficiálním představitelem českého episkopátu. Svatý stolec prý vyřešil po zřízení slovenského vyslanectví otázku provizorního diplomatického zastoupení nominací Mons. G. Burzia v nižší diplomatické hodnosti, když se zde bývalý československý nuncius objevil krátce jen jednou. Podle respondenta byla otázka kontinuity S. Rittera jako pražského nuncia nezpochybnitelná, protože tomu nasvědčovaly dosavadní kroky Svatého stolce.[133]

1945, vyslanec ve Vatikánu od srpna 1946 do ledna 1949, penzionován v únoru 1949. DEJMEK, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 152.

130 Ján Paulíny-Tóth (1903–1966) se věnoval advokacii a politice na Slovensku. V březnu 1939 krátce vězněn, v září 1939 emigroval a zapojil se do západního odboje ve Francii a později ve Velké Británii. Člen exilové Státní rady v Londýně 1940–1945 a její místopředseda 1941–1943. Na MZV od června 1945, od listopadu 1945 vyslanec v Římě, údajně mu v březnu 1948 V. Clementis nabídl post vyslance v USA s podmínkou vstupu do KSČ. Po odvolání z Itálie k 1. 10. 1948 rezignoval a zůstal v zahraničí, působil mj. jako redaktor čsl. vysílání BBC. Tamtéž, s. 187.

131 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, č. 16.027/45-II/5 z 30. 7. 1945 záznam o rozhovoru A. Maixnera s dr. Paulínym z 3. 7. 1945; též *ANM*, f. Eduard Jelen, k. 9, složka obnovení diplomatických styků. Paulíny-Tóth se zmýlil při Burziově označení za nerezidentního chargé ďaffaires.

132 Dr. Šofferle zastával toto místo až do počátku roku 1943.

133 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán, k. 10, č. 16028/45-II/5 z 30. 7. 1945 záznam o rozhovoru A. Maixnera s dr. Šofferlem z 21. 7. 1945, kopie tamtéž, f. SM-T, Clementis, 1945–1964, k. 3, složka Vatikán; též v *ANM*, f. Eduard Jelen, k. 9, složka obnovení diplomatických styků.

Další podrobnosti o nunciatuře na Slovensku a jejím personálním obsazení poskytl o několik dnů později děkan teologické fakulty v Bratislavě ThDr. Emil Funczik.[134] Poslední z oslovených, bývalý spolupracovník exilových politiků J. Šrámka a H. Ripky major Ivo Ducháček prezentoval poněkud nepřesné údaje o ukončení vyslanecké mise V. Radimského ve Vatikánu v březnu 1939. Pokud jde o poválečnou kontinuitu Ritterova úřadu, prohlásil přímočaře, že *nemůžeme prostě tvrdit, že by byl Msgr. Ritter přestal býti nunciem pro ČSR*.[135] Stanovisko Prahy o neplatnosti kontinuity by se dalo zdůvodnit Sidorovým přijetím a uznáním samostatného slovenského státu. Ivo Ducháček navrhl vyžádání veškerých spisů k Machulovým jednáním včetně memoranda z dubna 1945 z Londýna, povolání Machuly z Říma do příjezdu vatikánského vyjednavače a využití jeho služeb při nepřímých kontaktech se Svatým stolcem.

Přestože Maixner navázal ve stejné věci nejprve písemný kontakt s královéhradeckým biskupem Píchou, ten mu na dopis z 25. června 1945 odpověděl s několikatýdenním zpožděním z letního sídla v Chrasti u Chrudimi.[136] Podrobně v něm informoval o audienci episkopátu u E. Beneše,[137] rozpravě o mnoha aktuálních otázkách římskokatolické církve a budoucnosti československo-vatikánských styků. Prezident na Píchovu žádost o brzké obnovení diplomatických vztahů objasnil přítomným svou nespokojenost s postojem Svatého stolce k uznání jeho zahraniční vlády. Na námitku o projevech dobré vůle při předválečném vyjednávání, přetrvávající díky dobrým osobním vazbám, kontroval Beneš poznámkou, že stávající papež nejeví takový zájem o naše problémy jako jeho předchůdce Pius XI. Také upozornil, že Svatý stolec musel počítat s důsledky ztráty československé samostatnosti i přes nesouhlas s odtržením sudetské části diecézí a jejich připojením k říšským.[138] Podle M. Píchy obhajoval Vatikán v té době integritu českých diecézí bez ohledu na ujednání Mnichovské konference.

Přes dosavadní snahy se stále nedařilo najít přijatelný kompromis v rozdílných stanoviscích o úrovni diplomatického zastoupení v Praze. A jak se ukázalo, nepomohl ani zmatek, spojený s přesunem zbytku londýnské vlády do ČSR. Některé zprávy putovaly nejprve do Londýna a odtud s několikadenním zpožděním do Černínského paláce a podle závažnosti obsahu i na Hrad k prezidentu Benešovi. Nezřídka se to stávalo i u šifrovaných zpráv, vyžadujících rychlou reakci. Stejný osud potkal i depe-

134 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, č. 16029/45-II/5 z 30. 7. 1945 záznam o rozmluvě s ThDr. E. Funczikem ve dnech 25. a 26. 7. 1945; *ANM*, f. E. Jelen, k. 9, sl. obnovení diplomatických styků. Z dokumentu cituje obsáhlou pasáž KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*, s. 142–143, pozn. 304 bez přesné citace, uvádí jen AMZV Praha, fond Vatikán, bez čísla kartonu.

135 *ANM*, f. E. Jelen, k. 9, složka obnovení diplomatických styků, č. 10640/1945 nedatovaný záznam o rozhovoru s majorem dr. Ivo Ducháčkem. Nepřímo datovaná kopie též *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, sl. Diplomatický sbor cizí v ČSR, č. 10.640/1945 z 18. 7. 1945.

136 *ANM*, f. E. Jelen, k. 1, korespondence cizí, osobní dopis M. Píchy A. Maixnerovi z 2. 9. 1945.

137 *AKPR*, f. Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1992 Audience biskupů, sign. D 3577/45, záznam z 16. 6. 1945, brzy po Benešově návratu požádali o audienci zástupci českého a moravského duchovenstva: biskup Mořic Pícha, světící olomoucký biskup Stanislav Zela, zastupující nemocného arcibiskupa Leopolda Prečana, a kapitulní vikář dr. Bohumil Opatrný s konzistorním sekretářem dr. Janem Boukalem. Jako datum setkání byl stanoven 20. červen 1945.

138 Připomněl snahy litoměřického biskupa Antona Aloise Webera stát se členem říšskoněmecké biskupské konference ve Fuldě.

ši z Říma z 13. července 1945 s oznámením, že nuncius s tajemníkem Fornim jsou připraveni odjet do Prahy a požadují sdělení stanoviska do sedmi dnů. Při odkladu reakce ze strany ČSR se měl S. Ritter vrátit do Milána. Svatý stolec znovu potvrdil, že žádost o vyslání prostředníka je bezpředmětná, neboť Ritter nepřestal být pražským nunciem a je ochoten se okamžitě vrátit.[139]

Clementis instruoval římské vyslanectví k dalšímu jednání s Vatikánem: *Ať Vaněk zdůrazní, že žádáme o odeslání legáta ne proto, abychom s ním sjednali nějakou smlouvu, nýbrž abychom s ním projednali některé formální otázky, související s vysláním nuncia.*[140] V podstatě jen zopakoval původní stanovisko staré několik týdnů. J. Machula navštívil 28. července 1945 ministra zahraničí Jana Masaryka a při referátu o stavu jednání se Svatým stolcem mu sdělil, že Pius XII. rozhodl o vyslání delegáta R. Forniho. Masaryk přislíbil, že podnikne veškeré potřebné kroky v Praze. Vaňkovým úkolem bylo tlumočit Svatému stolci, aby Mons. Forni přiletěl do Londýna a opatřil si britské vízum. O jeho přepravu z Londýna do Prahy a vstupní vízum se měli postarat další úředníci, Forniho měl na cestě doprovázet J. Machula.[141] Brzy byly změněny propozice a z plánované cesty za Masarykem do Londýna sešlo. Fornimu byl na začátku srpna předán vzkaz, aby přijel přímo do Prahy.

Také J. Kopecký signalizoval depeší z 8. srpna 1945, že ve švýcarských novinách byly uveřejněny zprávy o brzkém navázání diplomatických styků mezi Vatikánem a Československem. Černínský palác na oplátku vyslance informoval o cestě papežského zástupce R. Forniho do Prahy k předběžným rozhovorům, předcházejícím řádnému nástupu nuncia. Kopecký měl Mons. Fornimu avizovat změnu plánované trasy přes Londýn, kde se měl původně setkat s J. Masarykem, přímo do Prahy.[142] Zatímco se stále dojednávaly podrobnosti Forniho odjezdu s ohledem na schůzku s ministrem zahraničí, začala se vyjasňovat složitá situace s diplomatickým zastoupením Svatého stolce na Slovensku poté, co tamní chargé ďaffaires Mons. G. Burzio předal 2. srpna do opatrování budovu bratislavské nunciatury s veškerým zařízením univerzitnímu profesoru ThDr. E. Funczikovi a odcestoval téhož dne do Říma. Burziův odjezd znamenal uzavření jednoho ze sporných bodů a byl významným signálem pro budoucí vývoj diplomatických vztahů.[143]

Forni se tedy mohl začít připravovat na návrat do Prahy. Ani jeho cesta do Voršilské ulice a Černínského paláce nebyla jednoduchá a přímočará. Kromě komplikací ze strany některých československých politiků se potýkal s všeobecným zmatkem na jihu a ve středu Evropy, způsobeným přerušením nebo omezením dopravního spojení,

139 *AMZV*, Telegramy přijaté i odeslané dle ZÚ, Řím, 1945, k. 4, V. Vaněk MZV, č. 3936 (Řím 256), č. j. 942/B1945 ze 13. 7. 1945.

140 *AMZV*, f. LA-D, 1939–1945, Politické věci – zprávy Vatikán, k. 124, pro domo č. 7104/dův/45 z 23. 7. 1945 ke Clementisově depeši z Říma č. 357 z 22. 7. 1945 s informací k vyslání nuncia pro dr. V. Vaňka.

141 Tamtéž, pro domo k č. 7148/dův/45 z 30. 7. 1945 s návrhem textu depeše vyslanectví v Římě.

142 *AMZV*, f. DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR-Vatikán, k. 56, pro domo dr. Skalického k cestě Mons. Forniho do Prahy, č. j. 18942/P/45 z 9. 8. 1945.

143 Tamtéž, dopis lidoveckého ministra pošt F. Hály státnímu tajemníku MZV V. Clementisovi č. 1194. min-1945 ze 17. 8. 1945. Burziův příjezd do Říma potvrdil telegram Mons. Montiniho bratislavské nunciatuře 10. 8. 1945.

složitou situací při pohybu v jednotlivých spojeneckých zónách, přesunem vojsk, civilního obyvatelstva a návratem osvobozených vězňů.[144] Ani v srpnu se nezměnil názor na účel jeho přidělení k nunciatuře, když přijímající strana striktně trvala na časově omezené roli prostředníka, tj. vyjednavače, zatímco vysílající strana na osobě s diplomatickým statutem. Mons. Forni uvízl na nějakou dobu v Luganu, kde měl svoje věci, a nedařilo se mu získat potřebné povolení od Spojenců k cestě do ČSR. I přes řadu obtíží a překážek se na začátku září 1945 dostal do Československa s autobusovou výpravou nepomucenských bohoslovců, vracejících se po letech odloučení zpět do vlasti.[145] Při Tardiniho jednání s římským vyslanectvím kromě povolení Forniho nástupu k nepomucenské skupině v Miláně zaznělo také stanovisko Svatého stolce k diplomatickým vztahům, *že máme-li za to, že naše styky s Vatikánem byly válkou dočasně přerušené, jest Svatý stolec ochoten žádati o nové agrément pro nuncia.*[146] Dále Tardini svému protějšku Vaňkovi sdělil, že Vatikán má k dispozici oba dopisy zaslané za války z Londýna, mínil tím Benešovy návrhy z let 1940–1941 a 1943.

Dne 6. září 1945 přijel do Prahy Mons. Forni, předem avizovaný na MZV prostřednictvím vyslance Vaňka. Ohlásil se již jako chargé ďaffaires a. i. pražské apoštolské nunciatury. Vykonal úvodní zdvořilostní návštěvu u šéfa diplomatického protokolu MZV Jana Skalického a projevil zájem o setkání se zástupcem nepřítomného ministra zahraničí státním tajemníkem Clementisem. Zároveň sdělil, že by považoval za čest, kdyby se mohl osobně setkat s prezidentem Benešem. Ke konci rozhovoru se dotazoval na možnost normálního telegrafického spojení s Vatikánem a nepřímo tak oznámil otevření nunciatury a obnovení její činnosti. Dr. Skalický mu odpověděl, *že bude nutno nějaký čas ještě vyčkati, až by byly definitivně vyjasněny některé otázky našich vzájemných styků,*[147] a dal tak najevo potřebu projednat celou záležitost s odpovědnými politiky. Z prvního setkání s vatikánským zástupcem jasně vyplynulo, že Mons. Forni hodlá od počátku vystupovat a jednat jako chargé ďaffaires s veškerými pravomocemi, nikoliv jen jako zvláštní prostředník s úkolem vyřešit sporné otázky vzájemných vztahů a následně otevřít nunciaturu.

Vladimír Clementis se setkal s Mons. Fornim před jednáním vlády[148] a bezprostředně po něm referoval na jejím zasedání 13. září 1945 o vztazích ČSR s Vatikánem a osobní schůzce s vatikánským diplomatem. Znovu zopakoval rozdílná stanoviska v hodnocení přerušených vztahů, přičemž zdůraznil, že ČSR zastává stanovisko, *že přerušení zavinil Vatikán* a proti návratu nuncia Rittera nejsou námitky za předpokladu vyžádání nového agrément.[149] Dále zpochybnil závaznost modu vivendi při dalších

144 O problémech s Forniho cestou do Prahy svědčí dochované telegramy ze srpna 1945 mezi Římem a MZV.

145 *AMZV*, f. DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56, pro domo protokolu MZV k příjezdu Forniho do Prahy, č. j. 25.832/P-1945 z 29. 8. 1945.

146 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, opis č. j. 30.125/45-II/5.

147 *AMZV*, f. DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56, příjezd Msgr. R. Forni-ho do Prahy č. j. 30.031/P/45 záznam o návštěvě od J. Skalického z 6. 9. 1945. Kopie záznamu tamtéž, f. SM-T, 1945–1964, k. 3, Clementis.

148 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, zde je uložen kratičký záznam č. 30.631/45-II/5 o přípravě stručné francouzské informace o otázce diplomatických styků ČSR s Vatikánem pro V. Clementise ze září 1945. Přestože není datován, vyvozuji z dalších čísel jednacích, že mohl vzniknout i před 13. 9. 1945.

jednáních a zmínil se o připravované výměně slovenských biskupů, otázce církevního majetku proněmeckého kláštera v Teplé a církevního jmění na Slovensku. Závěrem vyslovil nelibost nad Sidorovou přítomností ve Vatikánu. Mons. Forni *vyslovil domněnku, že všechny tyto body mohou býti snadno vyřešeny.*[150]

K první oficiální audienci u ministra zahraničí Jana Masaryka došlo 20. září. Mons. Forni mu předal nótu státního sekretariátu s podpisem G. B. Montiniho,[151] v níž byl až do příjezdu nuncia Rittera pověřen vedením pražské nunciatury jako chargé ďaffaires. Následující den se vatikánský diplomat setkal s prezidentem republiky. Během tohoto slyšení si E. Beneš vyžádal informace o vydání zastupitelského úřadu u Svatého stolce V. Radimským v březnu 1939. Při Masarykově notifikaci Montiniho sdělení 13. října 1945[152] nastal zbytečný zádrhel. Diplomatický protokol vyčkával s expedicí odpovědi do poloviny listopadu 1945 v domnění, že brzy bude předána některým z československých diplomatů akreditovaných u Svatého stolce. Protože nominace a vyslání zástupce ČSR do Říma byly zatím v nedohlednu, došlo nakonec k opožděnému odeslání prostřednictvím pražské nunciatury.[153]

Při dalším rozhovoru Forniho v Černínském paláci se státním tajemníkem 8. října 1945 posun nenastal. Zástupce Svatého stolce nedisponoval novými instrukcemi, proto se projednávání zásadních otázek odsunulo. Řešilo se pouze Sidorovo další setrvání ve Vatikánu, podmíněné povolením odchodu rodiny ze Slovenska, vývozu rodinného majetku a případných aktivit proti Československu.[154] To ale neodradilo energického zástupce Svatého stolce v Praze od řešení mnoha úkolů, které před něj kladla jeho diplomatická mise. Obě strany se musely postupně vyrovnávat s aktuálními otázkami i neřešenými problémy z protektorátních časů. Některé se podařilo odstranit během několika týdnů, jiné vyžadovaly součinnost jiných resortů, případně další konzultace v Římě. Jejich uzavření tedy vyžadovalo delší dobu. Především se nedařilo řešit otázku slovenských diecézí, jejich personálního obsazení, zejména odvolání kompromitovaných biskupů, změny trnavské administratury v sídelní bratislavské biskupství, otázku slovenského církevního školství a územní změny ve Slezsku, spadající dosud pod jurisdikci vratislavské arcidiecéze. Z uvedeného výčtu je zřejmé, že šlo o dlouhodobé úkoly.[155] Jednání o novém obsazení uprázdněných biskupství bylo odsunuto až na dobu po jmenování pražského arcibiskupa, které se mělo dostat brzy na pořad dne a probíhat v souladu se IV. článkem oběma stranami uznávaného modu vivendi, tedy po souhlasu vlády s navrženým kandidátem.

149 *NA*, f. 100/24, a. j. 1494, sv. 138, zápis z 53. (mimořádné) schůze vlády 13. 9. 1945, bod II. zahraničněpolitické otázky, s. 21–22.
150 Tamtéž, s. 22.
151 *AMZV*, f. DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56, nóta č. 99978 z 26. 7. 1945.
152 Tamtéž, nóta MZV adresovaná G. B. Montinimu, č. j. 39.488/P-45 z 13. 10. 1945.
153 Tamtéž, pro domo dr. Skalického k č. j. 39.488/P-45 k pověření CDA mons. Forniho ze 17. 11. 1945.
154 *AMZV*, f. Generální sekretariát a kabinet J. Masaryka a V. Clementise (dále jen GS-A), 1945–1954, Vatikán, k. 196, složka Politické věci, rozhovory II. pana státního tajemníka 1945–1949, záznam o rozhovoru V. Clementise s R. Fornim na MZV, č. j. 44377-A/45 z 8. 10. 1945; tamtéž, f. SM-T, 1945–1964, k. 3, Clementis.
155 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, záznam MZV ze začátku prosince 1945 s rekapitulací úkolů od Clementisova jednání s Fornim 8. 10. 1945.

Do Černínského paláce, prošetřujícího chování titulářů v souvislosti s 15. březnem 1939, se dostala prostřednictvím nunciatury a Kanceláře prezidenta republiky (KPR) informace z vatikánského státního sekretariátu, která měla objasnit otázku uzavření a předání úřadu Němcům. V postoupeném opisu záznamu ze 17. března 1939 stálo, že toho dne ráno oznámil vyslanec Radimský návštěvu německého velvyslance, který mu sdělil předchozí den kolem 16. hodiny, že vyslanectví přestalo existovat. Radimský konstatoval, že von Bergen přednesl žádost velmi taktně, ještě před oficiálními dispozicemi z Prahy, které dorazily až po převzetí spisů německou stranou.[156] Přestože záznam není nikým podepsán, je zřejmé, že jeho autorem byl kardinál Maglione. Na tomto sdělení stavěl Svatý stolec nadále svou tezi, že vyslanci nedělal žádné potíže a ten dobrovolně vydal úřad Němcům, což také Vatikánu notifikoval. Proti Maglioneho záznamu stálo v roce 1945 stanovisko dvou československých diplomatů.

Po vyčerpání veškerých pokusů vatikánské strany o uznání kontinuity nunciatury v Praze požádal Mons. Forni při dalším setkání s Clementisem na začátku prosince[157] alespoň o uznání morální kontinuity, což bylo s ohledem na předchozí vývoj událostí a postoj Svatého stolce odmítnuto. Informace o stavu jednání byla 8. prosince 1945 předána prostřednictvím politického odboru KPR Edvardu Benešovi.[158] Brzy se ukázalo, že další překážkou rychlejšího řešení společných otázek i sporných bodů je absence diplomatického zástupce ČSR u Svatého stolce. Nelze samozřejmě vyloučit obavu Vatikánu z budoucích komplikací, způsobených případným odkladem jeho příjezdu. Přestože státní sekretariát ústy podsekretáře Mons. Montiniho argumentoval přítomností svého chargé ďaffaires v Praze a brzké jmenování československého protějšku na stejné úrovni považoval za politicky velmi naléhavé, skrývala se za tímto apelem vedle zájmu o další osud vzájemných styků také obava, aby nenabraly stejně nepříznivý kurz jako v sousedním Polsku, které na podzim 1945 jednostranně vypovědělo konkordát z roku 1925 pod záminkou porušení Svatým stolcem.[159]

Československé zastoupení u Svatého stolce

Vladimír Clementis informoval ústně Mons. Forniho 29. prosince 1945, že při vyslanectví u Svatého stolce bude kromě prozatímně přiděleného chargé ďaffaires ustaveno místo církevního poradce, kterého mají i jiná vyslanectví.[160] Sdělil mu, že se jedná o P. Jaromíra Machulu, bývalého zprostředkovatele neoficiálních vztahů a vyjednava-

156 Tamtéž, překlad opisu Forniho nóty E. Benešovi z č. 368 z 21. 11. 1945 včetně překladu vatikánského záznamu č. 1182/39, které jsou přílohou č. T 1617/45 z 27. 11. 1945, postoupeného KPR na MZV. Srov. NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, s. 255. Autor několikrát využívá citovaný osobní spis V. Radimského, kde se ale vatikánský záznam ze 17. 3. 1939 nenachází.

157 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, k rozhovoru došlo 1. 12. 1945.

158 Tamtéž, podle záznamu k č. j. 74.967/45-II-5 z 10. 12. 1945 byly do KPR předány dvě verze informace od referenta dr. Pospíšila a jeho šéfa A. Maixnera.

159 *AMZV*, f. Telegramy přijaté a odeslané podle ZÚ, Řím, 1945, k. 4, Vaněk MZV č. 9022 (Řím 335) z 8. 12. 1945.

160 O zřízení místa usiloval před rokem 1939 československý episkopát, ale naráželo to na finanční obtíže. Část agendy zajišťoval většinou český vicerektor bohoslovecké koleje v Římě.

če mezi Vatikánem a Londýnem, toho času kaplana ve Vejprnicích u Plzně, jehož jmenování podporuje i náměstek ministerského předsedy Mons. Jan Šrámek.[161] Zbývalo získat souhlas současných církevních „nadřízených" a vyřešit otázku jeho financování. Především na doporučení biskupa Píchy schválil pražský ordinariát jeho dočasné uvolnění pro službu v Římě.[162]

Přestože se někteří ministři snažili zpochybnit závaznost modu vivendi, považovaného za smluvní základ vztahu státu a církve v Československu, a tedy i styků s Vatikánem, podařilo se ukončit několikaměsíční diskusi o povaze a úrovni diplomatických vztahů, v níž mělo Československo výhodnější vyjednávací pozici. Výsledkem byla lednová nominace prvního poválečného diplomata u Svatého stolce – mladého, nadaného a respektovaného legačního tajemníka Františka Schwarzenberga,[163] pověřeného zatímním vedením úřadu jako chargé ďaffaires.[164] V odůvodnění souhlasu vlády z 18. ledna 1946 byla kromě paritního diplomatického zastoupení na úrovni chargé ďaffaires uvedena nutnost čelit protičeskoslovenské propagandě ve Vatikánu ze strany Poláků a Slováků.[165] Před odjezdem do Říma se nový československý diplomat setkal s Edvardem Benešem, který zdůraznil rozvoj vztahů se Svatým stolcem na základě modu vivendi a zopakoval stanovisko k novému navázání diplomatických styků, přestože se přikláněl k návratu Mons. S. Rittera jako doyena diplomatického sboru podmíněného souhlasem sovětského vyslance V. A. Zorina. F. Schwarzenberg se společně s J. Machulou vydali 23. ledna na cestu do Říma a 31. ledna předal F. Schwarzenberg Mons. D. Tardinimu kabinetní list.[166] Vyslání církevního poradce k vyslanectví se v římských a vatikánských kuloárech těšilo velké pozornosti a bylo přisuzováno snaze o zlepšení československého poměru k Vatikánu.[167]

Dříve než zaměříme pozornost na první kroky československých zástupců na vatikánské půdě, měli bychom se podívat na aktuální složení tamního diplomatického sboru a některých zastoupení. Dosud jsme mohli vycházet z Machulova více či méně diskutabilního konstatování o vysokém počtu církevních poradců zastupitelských

161 *AMZV*, f. TO-O, 1945–1959, Vatikán, k. 10, záznam MZV k č. j. 3.550 s. d. /leden 1946/. Čistopis žádosti MZV kapitulní konzistoři pražské arcidiecéze z 5. 1. 1946.

162 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-9-3, fol. 13-16, 21-24, 46, korespondence mezi MZV, biskupy a ordinariátem z 5. až 24. 1. 1946.

163 *AMZV*, f. OS, 1945–1992, k. 867. František Schwarzenberg (1913–1992) – po absolvování Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze působil od roku 1938 na Zemském úřadu v Praze. K 1. 3. 1939 čekatel na služební místo úředníka MZV, přijetí se nerealizovalo. Od dubna 1939 do dubna 1940 v kanceláři státního prezidenta E. Háchy, účastník odboje a Pražského povstání 1945. Na MZV od 15. 5. 1945, původně pověřen od 1. 10. 1945 jako legační rada do Paříže, k realizaci nedošlo.

164 Tamtéž, F. Schwarzenberg pověřen správou vyslanectví ČSR ve Vatikánu, č. j. 79.871/I-2/45 z 18. 12. 1945. Rezignoval v den smrti J. Masaryka 10. 3. 1948, ze služeb MZV byl propuštěn 26. 6. 1948.

165 *NA*, f. 100/24, a. j. 1494, sv. 139, 24. schůze druhé vlády z 18. 1. 1946, bod VI. diplomatické styky s Vatikánem, s. 9–11 a sv. 140, 50. schůze druhé vlády z 12. 4. 1946, bod X. možnost dosáhnout vydání Sidora a odjezd jeho rodiny, s. 11–12.

166 *AMZV*, f. PZ, Vatikán, 1946, 1. politická zpráva chargé ďaffaires F. Schwarzenberga J. Masarykovi za období 27. 1. – 9. 2. 1946, č. j. 21/46 z 9. 2. 1946.

167 Tamtéž, 2. politická zpráva F. Schwarzenberga J. Masarykovi za období 10. 2. – 21. 2. 1946, č. j. 33/46 z 15. 2. 1946, s. 4.

úřadů u Svatého stolce.[168] Pro ověření tohoto tvrzení využijeme oficiální pramen vatikánské diplomacie, diplomatickou listinu *Liste du Corps Diplomatique près le Saint-Siège*. Podle ní mělo k 18. únoru 1946[169] ve Vatikánu zastoupení na úrovni ambasadorů akreditovaných v letech 1939–1944 pět zemí: Polsko,[170] Portugalsko,[171] Kolumbie, Brazílie a Ekvádor. V únoru 1940 se stal osobním zástupcem amerického prezidenta u Pia XII. na úrovni velvyslance Myron C. Taylor, který byl ale aktuálně nepřítomen. Od roku 1942 do konce ledna 1946 mělo u Svatého stolce velvyslanectví i Japonsko.[172] V květnu a listopadu 1945 předali pověřovací listiny zástupce Francie a Argentiny. V lednu 1946 následovala Dominikánská republika a v únoru Chile, Peru, Itálie a Belgie. V diplomatické listině není uvedeno datum u španělského ambasadora, který předal pověřovací listinu 16. února 1946, v té době byl přehled diplomatů pravděpodobně již vytištěn. Do konce roku 1945 tedy mělo ve Věčném městě diplomatické zastoupení na úrovni ambasadorů osm zemí a navíc Spojené státy zástupce se zvláštním statutem, v lednu devět a na konci února 1946 již třináct zemí.[173]

Pokud jde o nižší úroveň diplomatického zastoupení, byl nejdéle sloužícím vyslancem od února 1932 nerezidentní zástupce Libérie se sídlem v Bruselu. Z předválečné doby zůstali ve Vatikánu ještě vyslanci Monaka, Velké Británie, Guatemaly,[174] San Marina se sídlem ve Florencii a Uruguaye, přičemž další, litevský vyslanec, se akreditoval 18. října 1939.[175] Od března 1941 do srpna 1944 předali pověřovací listiny zástupci suverénního řádu maltézských rytířů, Číny, Finska, Rumunska a Nizozemí. V prosinci 1945 tedy existovalo 12 diplomatických zastoupení na úrovni vyslanců. Na konci ledna 1946 se akreditoval vyslanec Kuby a na začátku února 1946 diplomat z Venezuely. Součástí diplomatického sboru byl od října 1941 irský chargé ďaffaires a agendu rady jugoslávského vyslanectví vykonával až do obsazení úřadu vyšším diplomatem dlouholetý rada a zároveň církevní poradce Mons. Moscatello.[176] Také Československo mělo od konce ledna 1946 svého chargé ďaffaires, v té době udržoval Svatý stolec diplomatické styky s víc než dvaceti státy.[177]

168 MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo v letech 1938–1948*, s. 125. Autor tvrdí, že většina úřadů měla církevního poradce.

169 *AMZV*, f. Diplomatické listiny, 1945–1949, Vatikán, k. 34.

170 Poměrně komplikované bylo postavení velvyslance Kazimierze Papée po přerušení diplomatických styků s Vatikánem na začátku roku 1945 a následném vypovězení konkordátu. Papée, akreditovaný od 24. 7. 1939, zůstal doyenem diplomatického sboru, ale papež jej přijímal v soukromých audiencích bez diplomatického sboru zpravidla s denním předstihem.

171 *AMZV*, f. GS-A, 1945–1954, k. 80, zpráva č. 33/45 V. Vaňka ze 4. 4. 1945, portugalský vyslanec odložil svůj odjezd na nové místo v Madridu kvůli výše uvedenému problematickému postavení polského vyslance – doyena.

172 Tamtéž, na konci ledna 1946 přestalo existovat, jeho diplomaté před naloděním a návratem do rodné země čekali dokonce tři dny v anglickém koncentračním táboře.

173 Pokud bychom započítali USA, je třeba zvýšit lednový a únorový počet akreditací o jeden stát.

174 Vyslanec byl momentálně nepřítomen.

175 K normalizaci styků s Litvou na nejvyšší úrovni došlo po osmi letech. V roce 1931 byl vypovězen nuncius pro nežádoucí politickou činnost. Po anexi baltských států a zániku platnosti konkordátu bylo postavení litevského zástupce nezáviděníhodné, protože jeho návrat do SSSR byl nemožný.

176 Nikola Moscatello byl církevním poradcem od 16. 2. 1922.

177 Jednalo se o 22 zemí plus USA a polského velvyslance.

Kolik zastupitelských úřadů zde mělo církevního poradce? Budeme-li se striktně držet Machulova označení v listině, kde je uveden jako „Consulteur Ecclésiastique", pak post církevního poradce měla kromě Československa obsazen ještě diplomatická zastoupení Belgie, Číny, Itálie, Nizozemí, Portugalska, Rumunska,[178] San Marina a jako poslední již zmíněné Jugoslávie. Celkem devět diplomatických zastoupení mělo církevní poradce, jiné země uvedly pro vatikánskou diplomatickou listinu další církevní osoby. „Attaché Ecclésiastique", tedy církevní přidělence, mělo ještě chilské vyslanectví, Francie[179] a suverénní řád maltézských rytířů. Na polské ambasádě byl veden jako „Consulteur Canoniste" Mons. Valérien Meystowicz od června 1932. Můžeme tedy konstatovat, že na začátku roku 1946 měl každý druhý diplomatický úřad u Svatého stolce ve svých řadách církevní poradce, experty nebo konzultanty, přičemž někteří se dlouhodobě pohybovali v římském či vatikánském prostředí, vesměs jako absolventi nebo učitelé národních bohosloveckých kolejí. Ze stejného prostředí pocházel i poradce československého vyslanectví. Bez bližší znalosti diplomatické praxe a užívaného označení v jednotlivých zemích dnes s odstupem času jen stěží rozlišíme nuance v jejich agendě, popřípadě diplomatickém postavení, přesto můžeme Machulovo konstatování, že většina vyslanectví měla církevního poradce, odmítnout.

Po ustálení poměrů a příchodu nových diplomatů do Říma začal jejich počet v diplomatickém sboru klesat. V srpnu 1947 byl ve Vatikánu akreditován téměř dvojnásobek diplomatů (celkem 40), přičemž počet církevních poradců dramaticky nestoupl – dvanáct zemí mělo církevní poradce, sekretáře pro církevní (kanonické) otázky, pracovníky apod.[180] Církevní poradce pochopitelně neměly tradičně katolické země Argentina, Brazílie nebo Španělsko, ale měly je například Francie, Belgie, Nizozemí, Portugalsko a ze zemí v sovětské zájmové sféře kromě Československa také Rumunsko. Vraťme se ale zpět k jednání ve státním sekretariátu.

Ritter pražským nunciem a doyenem sboru?

Diplomatický zástupce ČSR navštívil z příkazu ministerstva zahraničí 23. února 1946 Mons. Montiniho a tlumočil mu ochotu vlády nominovat vyslance ke Svatému stolci a zároveň udělit agrément S. Ritterovi jako nunciovi, až o to bude požádána, ale s podmínkou, že se nestane automaticky doyenem diplomatického sboru, protože pořadí velvyslanců bude určováno podle data odevzdání pověřovacích listin. V podstatě reprodukoval usnesení vlády z 19. února 1946, které přijala ve vztahu ke Svatému stolci a katolické církvi, a zopakoval několik okruhů otázek, o nichž se jednalo s Mons. Fornim bezprostředně po jeho oficiálním přijetí v Praze.[181] Montini přijal s potěšením sdělení o zamýšlené akreditaci vyslance a ujistil Schwarzenberga o udělení agrément,

178 Mons. L. Tautu od listopadu 1937.

179 Zde je uveden kromě tohoto atašé ještě „Conseiller Canoniste", chceme-li poradce či konzultant v církevních otázkách nebo otázkách kanonického práva.

180 *AMZV*, f. Diplomatické listiny, 1945–1949, Vatikán, k. 34, přehled sestaven dle Diplomatické listiny Svatého stolce ze 4. 8. 1947.

181 *AMZV*, f. GS-Žourek, 1945–1954, k. 1, Úřad předsednictva vlády J. Masarykovi, č. j. 40/dův/46 z 20. 2. 1946 a poznámky A. Maixnera k přípisu předsednictva vlády, č. j. 408/dův.-46 z 26. 2. 1946.

jakmile o to bude požádán. Přivítal nabídku opětovného zastupování Svatého stolce Ritterem. Řekl, že se při nedávném rozhovoru o této otázce bývalý pražský nuncius vyslovil se stejnou ochotou pro zlepšení vzájemných vztahů jako kdysi. Předmětem dalšího hovoru s československým diplomatem byla otázka opakované vatikánské žádosti o agrément a předání pověřovacích listin. Protože na tomto bodě vláda trvala, *prohlásil, že sám by snad považoval za vhodnější překlenout minulost a pokračovat ve starých stycích, že však tato věc nenarazí na obtíže a že se Svatý stolec přizpůsobí našemu přání.*[182] Na informaci, že nuncius nebude v ČSR automaticky doyenem, odpověděl, že otázku bude třeba ještě pečlivě prostudovat, což lze se znalostí diplomatického slovníku přeložit jako vyjádření lehkého nesouhlasu. Dále nezávazně pokračoval, že informaci musí tlumočit Mons. Tardinimu nebo papeži a potom sdělí československé straně definitivní stanovisko. Předběžně Schwarzenberga upozornil, že je *ustáleným zvykem Svatého stolce vysílati nuncia tam, kde jeho doyenství u diplomatického sboru je zaručeno.*[183] Dodal, že by se v tomto případě uvažovalo o jmenování internuncia nebo o podobném řešení, což by ale nejspíš vylučovalo Ritterovo vyslání, protože byl už jednou nunciem v Praze. Šlo o neoficiální informaci, odpověď měla být známa za několik dnů. Montiniho zajímalo, zda je jmenování vyslance podmíněno vyřešením nunciovy otázky. Protože zástupce ČSR neměl odpovídající instrukce, byla rozmluva ukončena.[184] Clementis okamžitě instruoval Schwarzenberga o připravenosti vlády vyslat ke Svatému stolci vyslance a udělit agrément Ritterovi, jakmile o to Vatikán požádá, ale pod podmínkou, že nebude doyenem vzhledem k ancienitě vyslanců a spojeneckým závazkům ČSR.[185]

K dalšímu setkání došlo po necelých třech týdnech 13. března 1946 z iniciativy Mons. Montiniho, který Schwarzenbergovi tlumočil dotazy státního sekretariátu k možnému uznání kontinuity předválečných diplomatických vztahů, pověřovacích listin a návratu nuncia Rittera do čela diplomatického sboru bez vyžádání nového agrément a pověřovacích listin. Zajímal se, zda by vláda v případě odmítnutí jejího návrhu přistoupila na zřízení internunciatury, a nevyloučil Ritterovo vyslání. Protože obě strany hrály o čas, řekl zástupce ČSR, že si vyžádá stanovisko vlády. Soukromně zapochyboval o ochotě revokovat závěr a použil známou argumentaci z Aid-memoire, předaného Mons. Fornimu, a to uznání slovenského státu a ignorace Benešových válečných návrhů. Zopakoval, že k výměně chargé ďaffaires došlo za podmínky uznání teze o přerušení diplomatických styků Svatým stolcem a vyžádání nového agrément. Připomenul Montinimu své prohlášení, že otázka bude pro vládu akceptovatelná, pokud Svatý stolec přijme její přání. Montini uvedl jako hlavní důvod kontinuity předválečných styků nepověření jiným úřadem Rittera, považovaného nadále za nuncia a určeného k návratu do osvobozené Prahy.[186] Schwarzenberg namítal, že uznáním

182 *AMZV*, f. PZ, Vatikán, 1946, 3. politická zpráva F. Schwarzenberga MZV za období 27. 2. – 9. 3. 1946, č. j. 85/46 z 9. 3. 1946, s. 1.
183 Tamtéž, s. 2.
184 *AMZV*, f. Telegramy přijaté a odeslané podle ZÚ, Řím, 1946, k. 7, F. Schwarzenberg MZV, č. 554/B/46 z 25. 2. 1946.
185 Tamtéž, F. Schwarzenberg MZV, č. 619/B/46 z 22. 2. 1946.
186 Tamtéž, F. Schwarzenberg MZV, č. 638/B/46 z 16. 3. 1946.

Slovenska Vatikánem ztrácí argument na aktuálnosti. Montini na závěr rozhovoru prohlásil, že konečné rozhodnutí závisí na papeži.

Během Schwarzenberovy návštěvy u A. Ottavianiho 18. března 1946 se hledalo řešení Ritterova vyslání do Prahy, aniž by byla porušena zásada nunciova doyenství.[187] Dne 25. března přijel do Říma S. Ritter, nechal si o tři dny později od Schwarzenberga a Machuly podrobně vylíčit dosavadní jednání a tehdy prohlásil, *že je ochoten jít do Prahy v jakékoliv funkci – třebas jako kostelník u sv. Víta – , protože je přesvědčen, že v Praze najde pochopení a přátelskou pomoc,*[188] a přiklonil se k variantě vyslání jako apoštolského vizitátora bez diplomatického charakteru. Při další diplomatově rozmluvě 30. března 1946 obvinil Tardini vládu ČSR z úmyslného odkladu jednání, vyvolávajícího zdání nezájmu o ukončení dosavadního provizoria a normalizaci vztahů. Tardini zdůvodnil Ritterovu pražskou „vizitátorskou" misi nutností řešit otázku přestárlého episkopátu a ustavením koadjutorů.

Do Černínského paláce dorazila na začátku dubna 1946 zpráva od vyslanectví ČSR se shrnutím dosavadních rozhovorů: státní sekretariát chce vyslat Mons. Rittera jako apoštolského vizitátora bez diplomatického statutu za předpokladu ponechání Mons. Forniho v dosavadní pozici, protože věří, že i tak se mu podaří na místě vyřešit všechny problémy, zajímá se o názor ČSR a urguje nezodpovězené stanovisko ohledně internuncia.[189] V Praze dosud nebyla vyřešena nabídka vyslání vatikánského internuncia, přesto se zde spekulovalo, že není třeba udělit „státní" či „vládní" souhlas k Ritterovu přijetí, protože posláním apoštolského vizitátora není řešit otázky diplomatického, nýbrž církevního charakteru s místními ordináři bez oprávnění jednat v zájmu Svatého stolce s prezidentem nebo vládou. Závěr byl jasný: proti Ritterovu vyslání v roli vizitátora nejsou žádné námitky, státnímu sekretariátu se má zopakovat ochota Prahy udělit mu agrément za nedávno stanovených podmínek, a pokud nebudou akceptovatelné, je třeba nadále deklarovat snahu uvítat bývalého nuncia jako internuncia vzhledem k jeho veliké oblibě v Československu. Obě strany nadále hájily svá stanoviska, přesto se jednání pomalu chýlila k závěru, protože si realisticky uvědomovaly, že by je další průtahy mohly brzy dostat do slepé uličky a zastavit jakákoli další jednání. Vláda nakonec schválila přijetí Mons. S. Rittera jako internuncia a rozhodla se mu udělit agrément s podmínkou jeho zařazení mezi vyslance v diplomatickém sboru podle data nástupu.[190] Postavení internuncia měl Mons. Giobbe v Holandsku, na rozdíl od S. Rittera užíval osobní titul nuncia. Československo-vatikánská jednání stále komplikovala Sidorova přítomnost ve Vatikánu, protože mu ČSR nemínila umožnit jeho cestu do USA ani vydat souhlas s poskytnutím azylu.

187 *AMZV*, f. PZ, Vatikán, 1946, 5. politická zpráva F. Schwarzenberga MZV za období 15. 3. – 26. 3. 1946, č. j. 138/46 z 26. 3. 1946, s. 1–2, názor vatikánských představitelů nebyl jednotný. Ottaviani se klonil k vyslání Rittera jako internuncia, zatímco Tardini prosazoval myšlenku apoštolského vizitátora.

188 Tamtéž, 6. politická zpráva F. Schwarzenberga MZV za období 27. 3. – 3. 4. 1946, č. j. 148/46 z 3. 4. 1946, s. 1.

189 *AMZV*, f. PZ, Vatikán, 1946, 5. politická zpráva F. Schwarzenberga MZV za období 15. 3. – 26. 3. 1946, č. j. 138/46 z 26. 3. 1946, s. 1–2.

190 *AMZV*, f. Telegramy přijaté a odeslané podle ZÚ, Řím, 1946, k. 7, V. Clementis F. Schwarzenbergovi č. 1210/B/46 z 13. 4. 1946.

Ve zdůvodnění k odmítnutému přijetí S. Rittera v roli nuncia, který by se automaticky stal doyenem diplomatického sboru, se uvádí, že to není možné vzhledem ke spojeneckým smlouvám se Sovětským svazem a diplomatickým závazkům vůči osobě britského vyslance. Philip B. B. Nichols byl totiž nejdéle sloužícím diplomatem, jako vyslanec byl akreditován už u exilové vlády v Londýně od 27. října 1941 poté, co nahradil prvního britského vyslance u československé prozatímní vlády Roberta Bruce Lockharta. Jako velvyslanec působil od 1. července 1942 a po příjezdu do Prahy automaticky zaujal místo doyena.[191] Druhým nejdéle sloužícím byl v době připravovaného Ritterova příjezdu čínský diplomat Wunsz King, chargé ďaffaires se stal 27. srpna 1941 a po následném povýšení vzájemných styků předal pověřovací listiny jako velvyslanec 11. října 1944. V Kingově případě se o doyenství vzhledem k výše uvedeným závazkům nedalo uvažovat. Vážným uchazečem o čestné diplomatické místo byl velvyslanec Spojených států amerických u Benešovy vlády od 20. července 1943 Laurence Steinhard. Dalším v pořadí spojeneckých diplomatů byl Francouz Maurice Dejean, vyslancem od 4. listopadu 1943, velvyslancem od 4. prosince 1945, a teprve poslední dle ancienity byl sovětský Valerian Alexandrovič Zorin, akreditovaný jako velvyslanec od 5. dubna 1945.

Z uvedeného chronologického přehledu je zřejmé, že pokud by si Sovětský svaz nebo jeho diplomat nárokovali u československé strany nejprestižnější místo v čele sboru vyslanců a velvyslanců, šlo by zdánlivě o předem prohranou bitvu. Celkem logicky se vycházelo z předpokladu, že nový sbor bude vybudován na londýnských základech, což se naplňovalo už od května 1945. Brit Philip Nichols tehdy začal vyjednávat s H. Ripkou, který zůstal v Londýně, a informoval jej o politických krocích vlády a možnosti přesunu diplomatického sboru.[192] Ještě před Benešovým příjezdem bylo potřeba připravit podmínky pro přijetí zahraničních zástupců v hlavním městě. Vláda nemohla v této rozbouřené době garantovat stoprocentní bezpečnost velkých diplomatických misí ani vhodné ubytovací podmínky pro větší počet úředníků (Velké Británie, USA, Francie, Polska a Jugoslávie), a proto uložila ministerstvu zahraničí, aby vyzvalo partnery k omezení počtu personálu, zajišťujícího nejnutnější činnosti.[193] Po vytvoření technických podmínek se měli v Praze objevit zahraniční dopisovatelé.

Z tohoto krátkého exkurzu a Benešova prohlášení jasně vyplývá, že místo doyena sboru bylo rezervováno před návratem prezidenta, vlády a diplomatického zastoupení do Prahy. Nelze vyloučit, že sovětská strana považovala tuto otázku za lakmusový papírek dalšího vývoje v československo-vatikánských diplomatických vztazích a Svatý stolec v dané situaci raději oželel post doyena diplomatického sboru, aby alespoň na chvíli odvrátil vážnější diplomatický konflikt a uhájil dosavadní pozice katolické církve v rychle se měnící střední Evropě. Několikaměsíční jednání byla završena žá-

191 O Nicholsově vztahu k československé diplomacii srov. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Osvobozené Československo očima britské diplomacie. (Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945).* Karolinum, Praha 2010.

192 Tamtéž, s. 38–74. Autoři mapují obtíže spojeneckých diplomatů včetně obstrukcí sovětské strany, bránících jejich návratu s E. Benešem a vládou přes Slovensko do Prahy.

193 *NA*, f. 100/24, a. j. 1494, sv. 137, zápis ze schůze vlády 12. 5. 1945, bod diplomatický sbor, s. 4.

dostí vatikánské strany o udělení agrément pro internuncia S. Rittera, které prezident Beneš 4. května 1946 vyhověl.[194] Saverio Ritter se vrátil 11. června 1946 do Československa jako vatikánský internuncius a o týden později předal prezidentu republiky nové pověřovací listiny. Bylo to jeho třetí oficiální diplomatické vyslání – poprvé byl v roce 1927 přidělen k pražské nunciatuře jako sekretář, na podzim 1935 se na ni vrátil jako nuncius. Dalo by se říci, do slova a do písmene, že se Československo stalo jeho osudem. Z Prahy brzy následovala 22. června 1946 recipro ční žádost o udělení agrément pro nového vyslance ČSR u Svatého stolce Artura Maixnera, který se akreditoval v srpnu 1946.

Závěr

Československo-vatikánské vztahy prošly v letech 1939–1945 složitým obdobím, během kterého došlo z pohledu československé politické reprezentace k jejich diskontinuitě. Po oboustranně nešťastném diplomatickém vývoji po 15. březnu 1939 nereagoval Svatý stolec na Benešovy pozdější iniciativy a pokusy o sblížení. Vatikánská diplomacie promeškala příležitost zahájit vyjednávání o vzájemných stycích při osvobozování Itálie v létě 1944 a podcenila Benešovu pověstnou neústupnost, když dostatečně nevyhodnotila dikci memoranda z roku 1943, naznačujícího fatální důsledky nepřijetí jeho podnětů pro poválečné vztahy.[195]

Příčiny je třeba hledat nejen v situaci, do níž se kromě ČSR dostala část evropských zemí po světové válce, ale i v nazírání Pia XII. na evropský a středoevropský vývoj. Válka rozdělila Evropu do nových zájmových sfér, změnila politickou reprezentaci a společnost, poznamenala ekonomické, sociální a kulturní vazby. Svatý stolec se musel stejně jako poválečné Československo vyrovnávat se změnami a řešit vnitřní záležitosti. Politickou reprezentaci, která se po návratu z Londýna a Moskvy dostávala více pod sovětský vliv, čekala řada domácích i zahraničněpolitických úkolů. Benešova politika vůči Sovětskému svazu zajišťovala ČSR zpočátku větší diplomatickou svobodu než některým dalším středoevropským státům. Přestože se nejednalo o otevřené nepřátelství nebo útoky proti církvím jako v roce 1918, bylo třeba hledat po řadě omezujících reforem nové cesty v zajetých kolejích.

Mezi oběma stranami zůstávaly nevyřešené otázky, formulované vládou už od jara 1945, kdy zintenzivnila československo-vatikánská jednání. Na začátku září 1945 byl v zájmu zachování kontinuity diplomatických styků vyslán do Prahy vatikánský zástupce, aby zahájil jednání potřebná pro stabilizaci postavení katolické církve v Československu. V Praze se nedařilo najít kompromis mezi názory prezidenta a členů vlády na úroveň diplomatických kontaktů. Uzavření několikaměsíční diskuse, v níž bylo Československo ve výhodnější vyjednávací pozici, přineslo v lednu 1946 nominaci chargé ďaffaires u Svatého stolce. Vatikán poté pociťoval absenci řádného zastoupení a snažil se nevýhodu brzy odstranit. Praha odmítla obnovení předválečných

194 *AMZV*, f. DP, 1945–1955, k. 56, Diplomatický sbor cizí ZÚ v ČSR, Vatikán, Msgr. Dr. Xavier Ritter. Srov. korespondenci mezi zástupcem nunciatury R. Fornim, KPR a MZV.

195 BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, s. 499–504.

styků a trvala na nové žádosti o agrément pro S. Rittera, aby nemusela uznat jeho pozici doyena. Vatikán na řešení nepřistoupil, ale ve snaze přizpůsobit se novým poměrům souhlasil s vysláním v nižší hodnosti internuncia. Na podzim 1945 pravděpodobně naléhal na akreditaci československého diplomata a akceptoval vyslání internuncia z obavy, aby ČSR jako stát sovětské zájmové sféry neodmítla jakýkoli kontakt. Několikaměsíční námluvy skončily po dlouhých jednáních v létě 1946 oboustranně přijatelným pragmatickým sňatkem z rozumu, který měl být brzy vystaven dalším zkouškám.

Dilecto Filio, Illustri et Honorabili Viro

Eduardo Benes

Cecoslovacorum Reipublicae

Praesidi

Pověřovací listina internuncia S. Rittera adresovaná prezidentu E. Benešovi a diplomatický průkaz, který mu byl MZV vydán 27. 6. 1946. *Zdroj: Archiv MZV, f. DP, 1945–1955, k. 56*

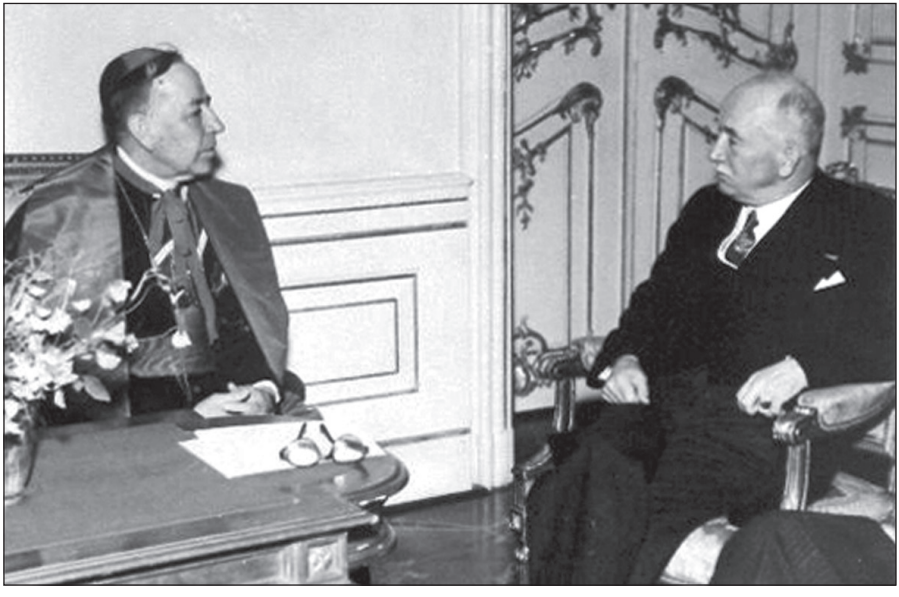

Mons. S. Ritter s šéfem diplomatického protokolu J. Skalickým na 1. nádvoří Pražského hradu při přehlídce Hradní stráže (za nimi zleva: Mons. R. Forni a dr. Třebický) a při rozhovoru s E. Benešem po předání pověřovacích listin (obé 18. 6. 1946). Otisk razítka pražské nunciatury. *Zdroj: Archiv MZV, f. DP, 1945–1955, k. 56*